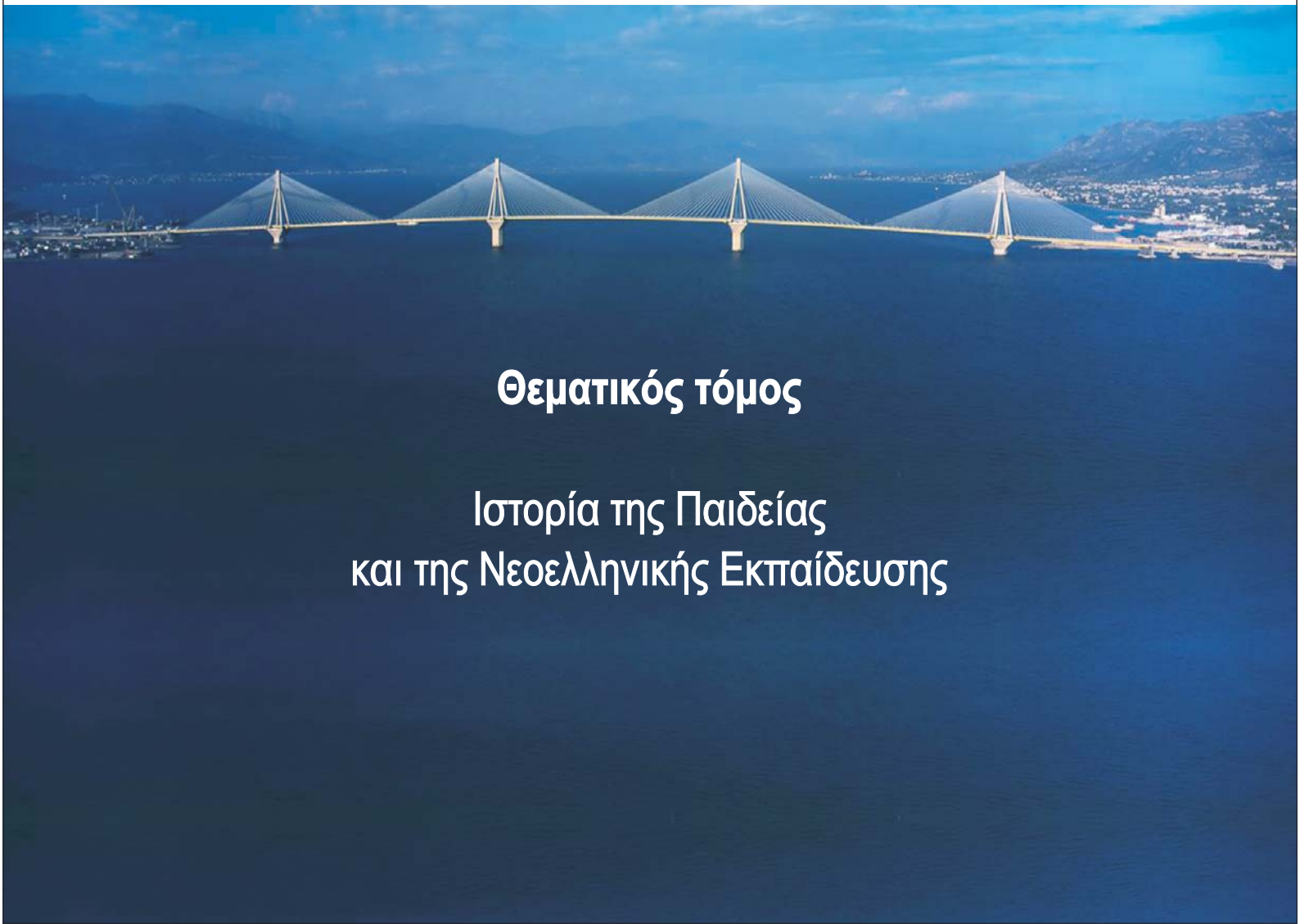

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση

Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής

Τεύχος 66
Απρίλιος 2021

Έκδοση: Παντελής Γεωργογιάννης
ISSN: 2407-9669
Πάτρα

Θεματικός τόμος

Ιστορία της Παιδείας
και της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
με κριτές

**Θεωρία και Έρευνα
στις
Επιστήμες της Αγωγής**

Τεύχος 66

Πάτρα, Απρίλιος 2021

Title: Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής

ISSN: 2407-9669

σ.σ. 33, σχήμα 17,5 X 25 εκ.

Εκδότης:

Παντελής Γεωργογιάννης
Αντ. Οικονόμου 8, 26504 - Αγ. Βασίλειος, Πάτρα Αχαΐας
Tel/Fax: 2610993855, 2613019948
website: <http://periodiko.inpatra.gr>
email: periodiko@inpatra.gr

Γραμματεία:

Καρβέλη Ευγενία, Φιλολόγος, *Μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών με ειδίκευση στις Κλασικές Σπουδές*
Θεοδωρακοπούλου Σταυρούλα, Εκπαιδευτικός, *Μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Πατρών*

Copyright ©:

Παντελής Γεωργογιάννης
Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του κατόχου του Copyright.

Πολιτική δημοσίευσης άρθρων:

Η Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση «**Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής**» δημοσιεύει άρθρα τα οποία έχουν υποστεί διαδικασία τυφλής κρίσης. Ωστόσο, οι απόψεις που εκφράζονται σε κάθε άρθρο απηχούν εκείνες των συγγραφέων και δεν είναι απαραίτητως αποδεκτές από την Συντακτική Επιτροπή.

Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής

Περιοδική έκδοση

Για την επιλογή της ύλης εφαρμόζεται το σύστημα των κριτών

Διευθυντής έκδοσης

Γεωργογιάννης Παντελής, τ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Συντακτική Επιτροπή

Baros Wassilios, Professor für Bildungsforschung, Universität Salzburg

Μήτσος Ναπολέων, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Φυριπής Εμμανουήλ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Επιστημονική Επιτροπή

Καθηγητές

Αναστασιάδου Σοφία, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Αρχάκης Αργύρης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Βεργίδης Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Γαλανάκη Ευαγγελία, Καθηγήτρια Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Καψάλης Γεώργιος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Kolioussi Lambrini, Profesora, Universidad Nacional Autónoma de México

Κουρκουτάς Ηλίας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Κροντήρη Τίνα, Καθηγήτρια Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Μαλαφάντης Κωνσταντίνος, Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Πανταζής Σπύρος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Παζιώνη-Καλλή Κατερίνα, Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Πλακίτση Κατερίνα, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ρεράκης Ηρακλής, Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Σαραφίδου Γιασεμή-Όλγα, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Σκούρτου Ελένη, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αιγαίου

Villar Lecumberri Alicia, Profesora honoraria, Universidad Autónoma de Madrid

Αναπληρωτές καθηγητές

Ασημάκη-Δημακοπούλου Άννη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Βαμβακούση Ξανθή (Ξένια), Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Γουργιώτου Ευθυμία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Θάνος Θεόδωρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Καλεράντε Ευαγγελία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Κεδράκα Κατερίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Μάγος Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Μαυρίλας Δημοσθένης, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Μπάκας Θωμάς, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ευδόπουλος Γιώργος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Φραγκούλης Ιωσήφ, Αναπληρωτής Καθηγητής ΑΣΠΑΙΤΕ

Χατζηπαναγιωτίδη Άννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Frederick Κύπρου

Επίκουροι Καθηγητές

Αρβανίτη Ευγενία, Επίκουρη Καθηγήτρια ΤΕΕΑΠΗ Πανεπιστημίου Πατρών

Κασωτάκη-Γατοπούλου Αργυρώ, Δρ., Επίκουρη Καθηγήτρια, Hankuk University of Foreign Studies της Ν. Κορέας

Κιατίδου Ειρήνη-Σοφία, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Λαζαρίδου Αγγελική, Επίκουρη Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Νιφτανίδου Θεοχαρούλα, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Σαββάκης Μάνος, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Στεργίου Λήδα, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τουρτούρας Χρήστος, Επίκουρος Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Φωτεινός Δημήτριος, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Λέκτορες

Τσεσμελή Στυλιανή, Λέκτορας Πανεπιστημίου Πατρών

Διδάκτορες

Ακριτίδου Δήμητρα, Δρ. Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών

Αρμάος Ρέμος, Σύμβουλος Καθηγητής ΕΑΠ, Εκπαίδευση Ενηλίκων

Βαρσαμίδου Αθηνά, Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης

Κατσιμάρδος Βασίλης, Δρ. Παιδαγωγικής, Σχολικός Σύμβουλος Δημοτικής Εκπαίδευσης 46ης Περιφέρειας Αθήνας

Μανιάτης Παναγιώτης, Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών Εξωτ. Συνεργάτης, Π.Δ. 407

Μουσένα Ελένη, Δρ Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πατρών

Μπρίνια Βασιλική, Δρ στις Επιστήμες της Αγωγής και της Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Νεράντζης Λαμινός, Δρ. Ιονίου Πανεπιστημίου στη Μεταφρασεολογία και Διδακτική Ξένων Γλωσσών

Πλιόγκου Βασιλική, Δρ. στις Επιστήμες της Αγωγής-Ειδική Επιστήμονας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Σαχανά Ιφιγένεια, Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Σταυρόπουλος Αναστάσιος, Δρ. Τμήματος Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τσιαβού Ευαγγελία, Διδάκτωρ Πανεπιστήμιο Potsdam Γερμανίας

Τσιμπουκλή Άννα, ΣΕΠ ΕΑΠ, Υπεύθυνη Τομέα Εκπαίδευσης ΚΕΘΕΑ

Χαμπηλομάτη Παρασκευή, Δρ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Φιλολόγος, Διευθύντρια 2ου Λυκείου Άρτας

Περιεχόμενα

Χειρόγραφο της περιόδου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, του λόγιου Στέφανου Κομμητά: «Διάλογος περί Πολιτείας και περί Παιδείας» 7

Χατζηλέλεκας Δημοσθένης

Πληγές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην εκπαιδευτική ζωή της Παραμυθιάς και της ευρύτερης περιοχής 19

Τάτσης Ιωάννης

Χατζηλέλεκας Δημοσθένης

Χειρόγραφο της περιόδου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, του λόγιου Στέφανου Κομμητά: «Διάλογος περί Πολιτείας και περί Παιδείας»

Περίληψη

Στην εργασία μας αυτή παρουσιάζουμε ένα χειρόγραφο του Θεσσαλού λογίου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, Στέφανου Κομμητά. Το χειρόγραφο βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, έχει θέμα: «Διάλογος περί Πολιτείας και περί Παιδείας» και εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Στο χειρόγραφο, ο λόγιος, μέσα από συνεχείς προσωπικές ερωταποκρίσεις, που καταγράφει σε 45 αυτόγραφα χειρόγραφα, εκθέτει τις απόψεις του για την Ελληνική Πολιτεία-πρότυπο. Η «Πολιτεία» του Κομμητά είναι ένα θεωρητικό πολιτειακό οικοδόμημα, που στηρίζεται στην «Πλατωνική Πολιτεία» και για το οποίο, ο λόγιος πιστεύει ότι όταν υλοποιηθεί η πλήρης ανάπτυξής του, θα οδηγήσει τους Έλληνες στην ευδαιμονία. Είναι ένα πολυσύνθετο, πνευματικό πλαίσιο, που έχει ως βασική εστίαση το ζήτημα της διαπραγμάτευσης του ευνομούμενου, αρμονικού πολιτικού βίου.

Λέξεις-κλειδιά: Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ευνομούμενη ελληνική πολιτεία

Manuscript of the period of the Modern Greek Enlightenment, by the scholar Stefanos Kommitas: «Dialogue on the State and on Education»

Abstract

In this work we present a rare manuscript of the Thessalian scholar of the Modern Greek Enlightenment, Stefanos Kommitas. The manuscript is in the National Library of Greece and has the theme: «Dialogue on the State and Education» and was published in September 1820 in Bucharest, Wallachia. In the manuscript, the scholar, through continuous personal questions and answers, which he records in 45 autograph manuscripts, sets out his views on the Greek State-model. The «State» of Kommitas is a theoretical state edifice, based on the «Platonic State» and for which, the scholar believes that when its full development is realized, it will lead the Greeks to bliss. It is a complex, spiritual frame that focuses on the issue of negotiating a favorable, harmonious political life.

Keywords: Modern Greek Enlightenment, favored Greek state

1. Εισαγωγικά

Το χειρόγραφο με τίτλο: «Διάλογος περί Πολιτείας και περί παιδείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων είη», εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ. και έχει γραφή επιμελημένη, με αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Ο χάρτης είναι με υδατόσημο του 1820.

Ο εννοιολογικός εξοπλισμός του λογίου στηρίζεται στην πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα. Οι γενικές φιλοσοφικές αρχές του έργου αυτού του φιλοσόφου είναι το καθοδηγητικό πλαίσιο, για να κατανοήσουμε την προτεινόμενη ιδανική «Πολιτεία» του Κομμητά.

Το κεντρικό ζήτημα της «Πολιτείας» αφορά στη διερεύνηση της ατομικής αλλά και της καθολικής ηθικής στάσης και στο πώς αυτή μπορεί να διαμορφωθεί με προοπτική την κατάκτηση της αληθινής ευδαιμονίας. «Το συγκεκριμένο έργο αποβλέπει στην ολοκλήρωση των ατόμων που την αποτελούν. Είναι η αδιάκοπη διαδρομή προς τις ανώτερες ποιότητες της πραγματικότητας, προς την ουσίαν»¹.

Στο χειρόγραφο, ο Κομμητάς μιμούμενος τον Πλάτωνα, δημιουργεί έναν διάλογο και αναζητά την έννομη τάξη, την πολιτική ευταξία, την αρμονική κοινή πολιτεία. Το χειρόγραφο, είναι ένας διάλογος του Ευθύβουλου - του υποτιθέμενου, άριστου και αγαθού φιλοσόφου, ομοϊδεάτη του Κομμητά και του συνομιλητή του, του Ευθύφωνα, που τους υποδύεται ο Θεσσαλός λόγιος. Μέσα

1 Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (2002), *Πλάτων. Πολιτεία*, Εισαγωγικό Σημείωμα, μετάφραση, ερμηνευτικά Σημειώματα, Αθήνα: Πόλις, σ. 31.

από συνεχείς προσωπικές ερωταποκρίσεις (καταγεγραμμένες σε 45 αυτόγραφα χειρόγραφα) εκθέτει τις απόψεις του για την προτεινόμενη Πολιτεία-πρότυπο.

Όσον αφορά στη δομή της εργασίας, παραθέτουμε μέρος από τις ερευνώμενες έννοιες του λόγιου-παιδαγωγού Στέφανου Κομμητά: τον Νόμο, τους φιλοσόφους-βασιλείς, τον ηγεμόνα, τη δυσκολία του νομοθετείν, το θέμα της παιδείας, τις αρετές των κοινωνικών τάξεων.

1.1. Σκοπός της εργασίας

Με την εργασία μας αυτή, αποσκοπούμε στο να μεταφέρουμε τον προβληματισμό ενός λόγιου-παιδαγωγού του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο οποίος σε μια εποχή που οι αξίες είχαν γίνει προβληματικές, διερευνά την ουσία των πολιτικών αρετών και οι αναζητήσεις του έχουν το αίσθημα της αγωνίας, που αναδυόταν μέσα από τη ζοφερή πολιτική ζωή της κοινότητας των υποδουλωμένων Ελλήνων, βιώνοντας το βάθος της έκπτωσης του ανθρώπου ως πολιτικού όντος και συνάμα, αναζητώντας τις αρετές και τον ιδανικό τρόπο διαβίωσης του ανθρώπου, μέσα στην κοινότητα των συμπολιτών του, που η πολιτική καταπίεση και η αστάθεια, τον υψώνουν σε αναμορφωτή.

2. Αποσαφήνιση όρων

2.1. Η «Πολιτεία» του Πλάτωνα

«Η πλατωνική Πολιτεία δεν είναι μία συνάθροιση ατόμων, αλλά μια πραγματική ενότητα, ένας πνευματικός οργανισμός και η αναλογία της συστάσεως της δομής του ανθρώπου προς τη σύσταση της πολιτείας είναι τέτοια, ώστε να καθιστά τον άνθρωπο αληθινή Πολιτεία σε σμίκρυνση, την δε Πολιτεία αληθινό άνθρωπο σε μεγέθυνση»². Στην «Πολιτεία» εμπεριέχεται η αντίληψη της ηθικότητας στη γενίκευσή της, η αναγνώριση του ολικού έναντι του μερικού, όπου μέσα στην ολότητα της πόλης, το άτομο θα εκπαιδευτεί και θα διαπλαστεί, ώστε να εναρμονιστεί με το γενικό. Οι αρετές του ατόμου μετασχηματίζονται σε αρετές κοινωνικές, στη διαρκή διαδικασία αμοιβαίας συνεισφοράς μεταξύ ηθικής και πολιτικής³.

2.2. Η «Πολιτεία» του Πλάτωνα ως κοινότητα παιδείας

Η «Πολιτεία» του Πλάτωνα είναι κοινότητα παιδείας και αποτελεί τον έσχατο σκοπό της πολιτείας. Η υποχρέωση συνίσταται στην απόκτηση και στη

2 Koyre, Alexandre (1990), *Φιλοσοφία και Πολιτεία: Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα*, Μετάφραση: Λένα Κασίμη, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ. 110.

3 Πλάτων, *Πολιτεία Α-Β (περί δικαίου)*, Βιβλίο Πρώτο-Δεύτερο, μετάφραση Δ. Γ. Κολοκόντες, Ζ. Γκρουμούτη, Εποπτεία μετάφρασης Β. Γ. Μανδηλαράς, Εισαγωγή-Σημειώσεις Δ. Γ. Κολοκόντες, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 1992, σ.σ. 23-24.

μεταβίβαση της αληθινής γνώσης που είναι δυνατή μόνο με τη θέαση και τη βίωση του Αγαθού.

«Η αντίληψη για την παιδεία αποτελεί την κύρια προτεραιότητα στο πλατωνικό πολιτικό σύστημα. Η έννοια της παιδείας λειτουργεί ως προϋπόθεση, για να διαμορφωθεί το ήθος των πολιτών, ώστε να πραγματοποιηθεί η ιδέα της δικαιοσύνης, η οποία θα διασφαλίσει τη συνοχή και την ενότητα της ιδανικής πολιτείας»⁴.

3. Η Ιδανική Πολιτεία του λόγιου Στέφανου Κομμητά

3.1. Ο Νόμος

Σύμφωνα με τον Κομμητά, «η ευνομία και η ευνομούμενη πόλη οδηγεί στον μακάριο και ευδαίμονα βίο, στη γενική ελευθερία του έθνους, στην πολιτική ασφάλεια και στην ελευθερία των φρονημάτων»⁵. «Οι νόμοι τίθενται για να χαλιναγωγούν τα εκ των παθών ορμήματα των ανθρώπων»⁶. «Οι νόμοι το ίσον πάσι νέμοντες»⁷. «Πάντες γαρ εν τη Ελληνική αρχή και άρχοντες και αρχόμενοι και αυτός ο ηγεμών ο πρώτιστος πάντων, έσονται υπό κοινούς τινάς νόμους, το ίσον νέμονται και ουδείς αν εξαιρεθεί τούτων, άνθρωπος ων»⁸.

Σύμφωνα με όσα γράφει παραπάνω ο λόγιος, πρέπει να τεθούν νόμοι κοινοί προς όλους και αυτοί πρέπει να απονέμουν την ισότητα και να είναι διαμορφωμένοι, κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να περιέχουν την αξιοσύνη ενός έθνους πραγματικά, ελεύθερου και πεπαιδευμένου, που θα προάγει την ευδαιμονία όλων. Όποιος αναλάβει τη νέα διοίκηση της χώρας, πρώτο του μέλημα θα είναι να επιλέξει κάποιους σοφούς άνδρες, τους νομοθέτες, οι οποίοι θα είναι αμερόληπτοι και ανιδιοτελείς. Οι νόμοι πρέπει να είναι απόρροια και σύγκλιση της κοινωνικής βούλησης, των νομοθετών και της σοφίας, με σκοπό τη δίκαιη νομοθεσία. Όλοι θα ορκίζονται, για να διασφαλίζεται η ειλικρίνεια. Στον δημιουργηθέντα νόμο θα

4 Vegetti, M. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Μετάφραση: Γ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Π. Τραυλός, σ. 231.

5 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων ειη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 3.

6 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων ειη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 6.

7 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων ειη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 9.

8 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων ειη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 10.

μπορεί ο καθένας να προβάλλει εύλογες αντιρρήσεις, όταν αυτός δεν εξασφαλίζει τη δικαιοσύνη για όλους, αποσκοπώντας στη βελτίωσή του.

Μάλιστα, σε κάθε επαρχία θα υπάρχουν τρία άτομα που θα συνεξετάζουν τους κείμενους νόμους, μαζί με τους δικαστές. Αν υπάρχουν νόμοι για όλες τις υποθέσεις, ατομικές και κοινωνικές, θα ερευνούν την ύπαρξη κενών, ελλείψεων και υπερβολών και θα φροντίζουν να μην αντίκεινται προς το κοινό αίσθημα του δικαίου. Η συνεξέταση θα πρέπει να διαρκεί έναν μήνα και αφού γίνει ο κατάλληλος αποκαθαρισμός πρέπει να εγγράφονται στις νομικές βίβλους και να γίνεται πλέον νόμος του κράτους. Η κοινωνική αποδοχή είναι απαραίτητη και αναγκαία προϋπόθεση για την επισφράγιση ενός νόμου.

Οι νόμοι που εφαρμόζονται, κάθε δεκαετία πρέπει να υπόκεινται σε έλεγχο από όλους, όσους βρίσκονται στην ελληνική αρχή, με σκοπό τη βελτίωσή τους, σε συνδυασμό με τις νέες κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνονται, με απώτερο σκοπό, πάντα, την ευνομία. Η εξονυχιστική εξέταση θα οδηγούσε, σύμφωνα με τον Κομμητά, στη διάπλαση δικαιοτάτων νόμων, με σκοπό την κοινωνική ισορροπία, τον καταμερισμό της εργασίας, τους νόμους της αγοράς, την καλλιέργεια της αλληλοπροσφοράς, την αλληλέγγυα συλλογικότητα. Ο νόμος και οι πολιτικές αρετές δεν υπάρχουν «φύσει», αλλά αποκτούνται με την παιδεία και την εκπαίδευση.

3.2. Οι φιλόσοφοι-βασιλείς

Ο Κομμητάς, στην Πολιτεία του, θέλει αυτόν που θα διοικεί την Ελλάδα να είναι βασιλιάς-φιλόσοφος. Είναι ο τύπος βασιλιά, δανεισμένος από τον Πλάτωνα, όπως αναφέρει και ο ίδιος. Ο βασιλιάς-φιλόσοφος δηλώνει τον άρχοντα-ηγέτη και όχι τον απόλυτο μονάρχη. Αντλεί την εξουσία του από το κληρονομικό δικαίωμα, αλλά διαθέτει την παιδεία, την πείρα της ζωής, τις διοικητικές ικανότητες και τον αδαμάντινο χαρακτήρα. Αναλαμβάνει την εξουσία από αίσθημα καθήκοντος, για να διοχετεύσει μέσα στη νομοθεσία τη σοφία και την ακεραιότητά του. Είναι αδέκαστος, ανεπηρέαστος και ολόψυχα αφοσιωμένος στο δύσκολο λειτούργημά του.

Στον Πλάτωνα, ο βασιλιάς συνδέει οργανικά τη δίκαιη πόλη με την παιδεία: «εάν δεν βασιλεύσουν οι φιλόσοφοι στις πόλεις ή όσοι τώρα είναι βασιλείς και άρχοντες δεν αποκτήσουν αληθινή και ικανοποιητική φιλοσοφική γνώση, ώστε πολιτική εξουσία και φιλοσοφική γνώση να συμπέσουν δεν μπορεί να υπάρξει η ιδανική πολιτεία»⁹. Όπως για τον Πλάτωνα, έτσι και για τον Κομμητά, οι φιλόσοφοι-βασιλείς κρίνονται ως οι πλέον ενδεδειγμένοι άρχοντες για τη διακυβέρνηση της πόλης.

Το ζητούμενο της φιλοσοφικής συζήτησης τόσο στον Πλάτωνα όσο και στον Κομμητά είναι να αποδειχθεί ότι μόνο ο σωστά πεπαιδευμένος, ο φιλόσοφος,

9 Γεωργούλης, Κ. Δ. (2000), *Πλάτωνος Πολιτεία*, Αθήνα: Εκδόσεις: Ι. Σιδέρη, γ' έκδοση, 473 D, σ. 169.

είναι σε θέση να κυβερνήσει την πόλη με σύνεση, αποβλέποντας στην ευδαιμονία όλων. Φιλόσοφος-βασιλιάς μπορεί να γίνει αυτός που δέχεται την άριστη παιδεία και που πρέπει να φωτίσει και τους συνανθρώπους του με την παιδεία.

Από τη μια πλευρά, έχουμε μια ομάδα ικανή να αποκτήσει την τέλεια γνώση και από την άλλη έχουμε το πλήθος που είναι ανίκανο γι' αυτό. Τα μέλη των δύο κατώτερων τάξεων («παραγωγού» και «επίκουροι») πρέπει να υποταχθούν στους φιλοσόφους. Στο ιδανικό κράτος έχουμε κυρίαρχους και υποτελείς. Οι τελευταίοι πρέπει να υποτάσσονται στους φιλοσόφους, γιατί «είναι καλύτερα για όλους να κυβερνώνται από τη θεϊκή διάνοια»¹⁰.

3.3. Ηγεμόνας

Για τον ηγεμόνα γράφει σχετικά, ο Θεσσαλός λόγιος: «Και όσα δε ηγεμόνι προσήκει, ἔξει πάντα ἔξει δ' αὐτά κατὰ τον Ξενοφόντειον ηγεμόνα· ο γαρ παρά τοις Ἑλλήσι πρώτος, τούτ' ἔστιν ο ηγεμών' [...] και μέτρον αὐτῷ ἔσται οὐχ η ψυχῆ, ἀλλ' ο νόμος. Ο γαρ ηγεμών των Ἑλλήνων, συμπολίτησιν, ὅμοιος ἐπί τοις ἄλλοις πολίταις. Ο των Ἑλλήνων ηγεμών οφείλει λαβεῖν την θειοτάτην προσηγορίαν, το Βασιλεύς· τούτο γαρ το ὄνομα σημαίνει πατέρα και κηδεμόνα του λαού: βάσιν του λέω δηλούσι»¹¹.

Μία σημαντική επισήμανση του Κομμητά στον διάλογό του «Περὶ Πολιτείας» είναι τα χαρακτηριστικά στοιχεία του ηγεμόνα. Μετά την πρώτη σημαντική αποκάλυψη, ότι στηρίζεται στην ιδανική «Πολιτεία» του Πλάτωνα, έχουμε μια δεύτερη, ότι ο ηγεμόνας των Ελλήνων πρέπει να φέρει τα χαρακτηριστικά του Ξενοφόντειου ηγεμόνα: να είναι ἴσος μεταξύ ἴσων, μέτρο της ζωῆς του να είναι ο νόμος και όχι η ψυχή και να λαμβάνει την προσηγορία «Βασιλεύς», με τη σημασία του πατέρα και του κηδεμόνα του λαού, που στήριγμά του θα είναι ο λαός. Ο Κομμητάς αντλεί στοιχεία για τη διαμόρφωση του πορτραίτου του μελλοντικού ηγέτη της Ελληνικής πολιτείας από την «Κύρου Παιδεία», του Ξενοφώντα, που αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για πολλούς. Κοινό χαρακτηριστικό των δύο προσωπικοτήτων αποτελεί η εγκράτεια και η τιμιότητα, που παρουσιάζονται ως μέσο για να εξασφαλιστεί η θεληματική υπακοή, καθώς αυτή κατέχει σπουδαία θέση στη διαχείριση και μάλιστα, στους ελεύθερους ανθρώπους οφείλει να είναι εκούσια.

3.4. Η δυσκολία του «νομοθετεῖν»

Οι γενικές αρχές, το κοινωνικοπολιτικό σύστημα, τα διερευνούμενα ζητήματα

10 Γεωργούλης, Κ. Δ. (2000), *Πλάτωνος Πολιτεία*, Αθήνα: Εκδόσεις: Ι. Σιδέρη, γ' έκδοση, 590 D, σ. 299.

11 Κομμητάς, Στέφανος «Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίον ειη». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 10.

της ιδανικής «Πολιτείας» του Πλάτωνα και του Κομμητά έχουν διαχρονική αξία και απασχολούν τους ανθρώπους κάθε εποχής. Η μη εφαρμογή τους στην πράξη δεν μπορεί να τους προσδώσει τον χαρακτηρισμό του ουτοπικού, διότι αποτελούν πεδίο προβληματισμού και των σύγχρονων πολιτικών θεωριών. Ο Πλάτωνας και ο Κομμητάς αναγνωρίζουν τη δυσκολία υλοποίησης του πολιτικού οράματός τους. Ο καθένας στην εποχή του τονίζει την ανάγκη της προσωπικής θυσίας για την ευόδωση του καλού της πόλης, τον παραμερισμό του εγώ για το κοινό καλό¹².

Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Κομμητά αποτελούν οι νόμοι και θα γράψει, ότι «δεν είναι εύκολη υπόθεση η διευθέτησή τους ούτε είναι έργο ενός μόνου ανδρός. Το ορθότερο είναι να τίθενται κοινοί νόμοι σε όλους, να προσαρμόζονται σ' αυτούς που βρίσκονται κάτω από την ίδια αρχή, να κατανέμονται εξίσου και να είναι άξιοι, απευθυνόμενοι σε ένα γένος ελεύθερο και πεπαιδευμένο. Ο φιλόσοφος άνδρας πρέπει να αποβλέπει στην ευδαιμονία όλων»¹³. Ο λόγιος υποστηρίζει, σχετικά, τα εξής: «αμέσως, μόλις η διοίκηση αναλάβει καθήκοντα πρέπει να επιλέξει κάποιους σοφούς άνδρες νομοθέτες που δεν θα αποβλέπουν και δεν θα ελπίζουν στο ίδιο συμφέρον. Αυτούς θα τους συναγάγει από την ορθή γνώμη πολλών και των ιδίων και σε όλους το ίσο να νέμουν, δίνοντας όρκο για την ειλικρίνειά τους. Αυτοί που διευθετούν τους νόμους πρέπει να πολιτεύονται δέκα χρόνια στον κάθε νόμο, ώστε να μπορούν να πουν στο τι αντιτίθενται, για να βελτιώνονται. Οι πράξεις όλων των πραγμάτων να γίνονται κατά τους κείμενους νόμους. Οι θεσμοθέτες, πορευόμενοι στα δικαστήρια εξετάζουν τους κείμενους των νόμων μετά των δικαστών, όπως χρησιμοποιούνται αυτοί, όπως έχουν και σε ποιες υποθέσεις δεν υπάρχουν νόμοι ή αν οι κείμενοι νόμοι δεν είναι καλό να υπάρχουν, αν είναι ελλιπείς ή πλεονάζοντες ή αντίκεινται τελείως προς το δίκαιο. Αυτό πρέπει να γίνεται σε κάθε επαρχία, να συνέρχονται οι νομοθέτες κάθε χρόνο στην πρωτεύουσα των πόλεων. Και έτσι, θα διορθώνουν τους κείμενους νόμους, ώστε να είναι προς το συμφέρον όλων των ελεύθερων πολιτών και να προσθέτουν οτιδήποτε λείπει. Και οι δικαστές θα δικάζουν χρησιμοποιώντας τους κείμενους νόμους, σε κάθε πόλη και κωμόπολη και αν βρίσκουν ελλείμματα ή ανάξια στοιχεία θα αναφέρουν το κάθε τι στους νομοθέτες των επαρχιών. Και αν κάποτε, μαζί με τον βασιλιά, όταν παραστεί ανάγκη, δημιουργήσουν κάποιο νόμο, θα δοθεί στους νομοθέτες προς εξέταση, αν είναι καλός ή όχι και αν είναι καλός και αναγκαίος προστίθεται στη βίβλο των νόμων, διαφορετικά ακυρώνεται, προσθέτοντας και τον λόγο που

12 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων ειη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ.σ. 43-46.

13 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων ειη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ.σ. 43-46.

ακυρώνεται. Σ' αυτή τοποθετούνται και οι θέσεις των πεπαιδευμένων για τους νόμους και εκδίδονται στον τύπο. Και αυτά, που θα γραφούν θα δώσουν δόξα στους γράφοντες και πολλή ωφέλεια στους νόμους»¹⁴.

Έτσι, «θα «καθαρίζονται» οι νόμοι, θα εκδίδονται μετά από μια δεκαετία προς εξέταση και ανάκριση από όλους που είναι στην ελληνική αρχή. Μετά από την ανάκριση των μελών της εξουσίας μπορούν και να εκδοθούν άφοβα οι νόμοι για χρήση απ' όλο το έθνος. Έτσι, θα έλθει και η δόξα για την ευνομία και θα μας μακαρίζουν και όλα τα άλλα έθνη. Αυτό πρέπει να γίνεται κάθε δωδεκαετία. Και κάθε νόμο που δημιουργείται, μετά από ανάκριση, μην τον φοβάσαι. Και η γινόμενη ανάκριση σε τίποτα δεν βλάπτει, γιατί ο νόμος που θα εκτελείται με νόμο μέχρι μια δεκαετία και αυτός που θα πει κάτι ερεθιστικότερο κατά του νόμου ούτε τον εαυτό του ωφελεί ούτε τα πράγματα βλάπτει και ο μη καλός κείμενος νόμος, μετά από μια δεκαετία θα διορθώνεται. Και έτσι, ξεταζόμενοι οι νόμοι, μέσω όλης της επικράτειας ούτε τους υπηκόους έχουν κάτι να μεμφθούν, αλλά και λόγω της πολλής εξέτασης δικαιοτάτοι θα τεθούν. Δεν θα υπάρξει ούτε ένας που θα θέσει τους νόμους ή που θα έλθει στην υπόνοια να τους θέσει, με σκοπό το ίδιον συμφέρον, αφού προηγουμένως, τέθηκαν στην ανάκριση του καθενός που βρίσκεται στην ελληνική αρχή κι αυτό έγινε στη διετία»¹⁵.

3.5. Η Παιδεία

Η «Πολιτεία» του Πλάτωνα είναι κοινότητα παιδείας και αποτελεί τον έσχατο σκοπό της πολιτείας. Η υποχρέωση συνίσταται στην απόκτηση και στη μεταβίβαση της αληθινής γνώσης που είναι δυνατή μόνο με τη θέαση και τη βίωση του Αγαθού.

«Η αντίληψη για την παιδεία αποτελεί την κύρια προτεραιότητα στο πλατωνικό πολιτικό σύστημα. Η έννοια της παιδείας λειτουργεί ως προϋπόθεση, για να διαμορφωθεί το ήθος των πολιτών, ώστε να πραγματοποιηθεί η ιδέα της δικαιοσύνης, η οποία θα διασφαλίσει τη συνοχή και την ενότητα της ιδανικής πολιτείας»¹⁶.

Ο Πλάτωνας έχοντας ως θεμελιώδη ιδέα, την ιδέα του Αγαθού, επιδιώκει, μέσα από την παιδεία, την ηθική μεταστροφή της ανθρωπίνης ψυχής και τον μετασχηματισμό της ανθρώπινης κοινωνίας. Ο Κομμητάς, παράλληλα, συνδέει

14 Κομμητάς, Στέφανος «Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων είη». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ.σ. 44-45.

15 Κομμητάς, Στέφανος «Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων είη». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 45.

16 Vegetti, M. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Μετάφραση: Γ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Π. Τραυλός, σ. 231.

το θέμα της ιδανικής Πολιτείας τους με την εφαρμογή των νόμων από όλους τους πολίτες και επιτυγχάνεται από τους ενάρετους πολίτες που δέχτηκαν την πραγματική παιδεία από τη μικρή τους ηλικία.

Για τον Κομμητά η αγωγή πρέπει να αποσκοπεί στο να γίνουν οι Έλληνες, πατριώτες αγαθοί και στα ήθη χρηστοί: και αυτό μπορεί να το πετύχει «μόνο η ευταξία και η χρηστότης της αγωγής. Τα προς Θεό και προς τους ανθρώπους καθήκοντα του καθενός είναι να διδαχθεί: Ιερή Ιστορία, Ιερή Κατήχηση, Γενική Ιστορία, Μυθολογία, Γεωγραφία και Αριθμητική και μάλιστα συνοπτικότερα. Και αυτά μέχρι να γίνουν δώδεκα ετών. Μετά θα παρακολουθήσουν ανώτερα μαθήματα, εάν οι γονείς μπορούν και τα παιδιά είναι ικανά να τα διδαχθούν. Αφού οι γονείς που τα γέννησαν, τα έθρεψαν και τα δίδαξαν, να γίνουν χρήσιμα και ωφέλιμα, τα αγόρια μπορούν να σπουδάσουν μέχρι το εικοστό έτος της ηλικίας τους και οι κόρες μέχρι το δέκατο όγδοο ή και το εικοστό. Τα αγόρια θα διδαχθούν από τους πατέρες τους τα έργα που ανήκουν στους άνδρες και οι κόρες από τις μητέρες τους την οικονομία και όσα είναι αναγκαία να γνωρίζουν οι γυναίκες. Μετά από αυτά, οι νέοι θα υπηρετήσουν την πατρίδα, στον στρατό, μέχρι το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους και έτσι θα γραφτούν στους πολίτες και οι κόρες θα δοθούν στους άνδρες, με τους οποίους θα συζήσουν. Αυτές θα φροντίζουν τα της οικίας, οι δε άνδρες τα εκτός της οικίας. Αυτός που στους πολίτες θα γίνει άξιος να γίνει κύριος της οικίας, πρέπει να λάβει γυναίκα για να παντρευτεί και να τεκνοποιήσει. Η εκλογή της γυναίκας πρέπει να γίνει από τον ίδιο, γιατί αυτός θα ζήσει μαζί της και πρέπει να επιλέξει αυτή, που του ταιριάζει και αυτή εκούσια να τον επιθυμεί. Πρέπει όλοι να νυμφεύονται στο ελληνικό κράτος, γιατί έτσι ωφελείται η πατρίδα»¹⁷.

«Η ιδανική «Πολιτεία» υφίσταται για χάρη της ηθικής αναμόρφωσης. Στόχος της είναι η βελτίωση των υπηκόων της, μέσω μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας»¹⁸. Ο Πλάτων υποστηρίζει την κρατική υποχρέωση για την εσαεί εκπαίδευση των πολιτών, την παροχή του κοινού αγαθού της παιδείας και στα δύο φύλα, δίνοντας όμως προβάδισμα στην ηθική διαπαιδαγώγηση.

«Τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις με αυτά των ανδρών αναγνωρίζει ο Πλάτωνας και στις γυναίκες, αποδεχόμενος τη σωκρατική πεποίθηση, σχετικά με την ισοδυναμία, ως προς την αρετή και την ηθική συγκρότηση των δύο φύλων. Τα πάντα μέσα στην πολιτεία πρέπει να γίνονται κατά τον ωφελιμότερο τρόπο για το σύνολο»¹⁹.

17 Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίον είη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 25.

18 Klosko, George (1986), *The development of Plato's Political Theory*, N. York - London: Methuen, σ.σ. 128-131.

19 Πλάτων, Πολιτεία Α-Β (περί δικαίου), Βιβλίο Πρώτο-Δεύτερο, μετάφραση Δ. Γ. Κολοκόντες, Ζ. Γκρουμούτη, Εποπτεία μετάφρασης Β. Γ. Μανδηλαράς, Εισαγωγή-Σημειώσεις Δ. Γ. Κολοκόντες, Αθήνα:

Ο Ευθύφρων κλείνει το έργο, με τη διαπίστωση ότι «δεν υπάρχει κάποιος άλλος που να μπορεί να μιλήσει καλύτερα περί πολιτείας. Προς το ανθρώπινο αποσκοπώντας δεν έχει να πει κάτι περισσότερο προς το βέλτιον. Γι' αυτά τα πράγματα, διδάσκει και ο καιρός και δεν μπορεί να βρεθεί δεύτερη διάλεξη, για να γίνει αντικείμενο διατριβής. Αυτή η διατριβή είναι ικανή προς το παρόν»²⁰.

3.6. Οι αρετές των κοινωνικών τάξεων

Ο λόγιος, αναζητώντας τις απόλυτες αξίες, που θα διαμορφώνουν την ιδανική πολιτεία, προσλαμβάνει το σχήμα της προβληματικής περί αντιστοιχίας κοινωνικών τάξεων και αρετών του Πλάτωνα. «Η ιδεώδης πολιτεία του, απαιτεί τη στήριξη σε τρεις θεμελιώδεις αρετές. Πρέπει να είναι σοφή, επειδή οι άρχοντές της, οι φιλόσοφοι - βασιλείς είναι σοφοί και πρέπει να την καθοδηγούν προς το Αγαθό. Πρέπει να είναι ανδρεία, επειδή οι φύλακες - επίκουροι πρέπει να είναι ανδρείοι, για να μπορούν να υπερασπισθούν αφενός την εδαφική της ακεραιότητα και αφετέρου τις αξίες που προβάλλει το εκπαιδευτικό της σύστημα. Πρέπει να κοσμεύεται από σωφροσύνη (αυτοκυριαρχία και νομιμοφροσύνη), που πρέπει να διέπει εκάστης τέχνης τους δαήμονες, των ανθρώπων, δηλαδή του τάγματος της τέχνης. Οι τρεις κοινωνικές τάξεις έχουν αρμοδιότητες διακριτές. Απαραίτητο είναι να βασιλεύει η αρμονία, που προκύπτει από τη συμμόρφωση των δημιουργών της κάθε τοπικής κοινότητας, την υποταγή της κατώτερης τάξης στις δύο ανώτερες»²¹. Η ιδανική πολιτεία οφείλει να είναι δίκαιη, επειδή η κάθε κοινωνική τάξη εκπληρώνει τη λειτουργία της χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία της άλλης. Κάθε κοινωνική τάξη απαιτείται να επιτελεί το έργο, που της έχει ανατεθεί και δεν πολυπραγμονεί.

4. Συμπέρασμα

Η πλατωνική Πολιτεία και η Πολιτεία του Κομμητά εστιάζουν στην αδιάρρηκτη ενότητα²² ατόμου και κοινότητας. Σ' αυτή, το άτομο οφείλει να εκπαιδεύεται και να διαπλάθεται, ώστε να εναρμονίζεται με το γενικό Καλό και Αγαθό. Οι ατομικές αρετές οφείλουν να τροποποιούνται σε κοινωνικές, μέσα από μια διαρκή

Εκδόσεις Κάκτος, 1992, σ. 26.

20 Κομμητάς, Στέφανος «Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων είη». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 45.

21 Κομμητάς, Στέφανος «Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων είη». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820, σ. 43.

22 Koyre, Alexandre (1990), *Φιλοσοφία και Πολιτεία: Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα*, Μετάφραση: Λένα Κασίμη, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ. 110.

μαθησιακή διαδικασία αμοιβαίας συνεισφοράς²³. Η «Πολιτεία» του Πλάτωνα και του Κομμητά είναι κοινότητα παιδείας. Μέσω αυτής, πραγματοποιείται η μεταβίβαση και η απόκτηση της αληθινής γνώσης και κατορθώνεται η θέαση και η βίωση του Καλού και του Αγαθού. Η έννοια της παιδείας λειτουργεί ως προϋπόθεση, για να διαμορφώνεται το ήθος των πολιτών, ώστε να πραγματώνεται η ιδέα της δικαιοσύνης, που θα διασφαλίζει τη συνοχή και την ενότητα της ιδανικής Πολιτείας²⁴. Η κοινότητα αυτή, της παιδείας θα διασφαλίζει εσαεί, τη συνεκτικότητα της Πολιτείας και η υλοποίησή της θα οδηγεί τους Έλληνες στην ευδαιμονία.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Γεωργούλης, Κ. Δ. (2000), *Πλάτωνος Πολιτεία*, Αθήνα: Εκδόσεις: Ι. Σιδέρη, γ' έκδοση.
- Γεωργούλης, Κ. Δ. (1963), *Πλάτωνος Πολιτεία - Περί δικαίου Πολιτικός*, Δεύτερη Έκδοση, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος «Ι. Σιδέρης».
- Γεωργούλης, Κ. Δ. (1963), *Πλάτωνος Πολιτεία*, Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι, Δευτέρα έκδοσις, Αθήνα: Εκδότης Ιωάννης Σιδέρης.
- Κομμητάς, Στέφανος «*Διάλογος περί Πολιτείας ή ήτις αν πόλις προς ευδαιμονίαν ανθρώποις βελτίων είη*». Εξεδόθη τον Σεπτέμβριο του έτους 1820 στο Βουκουρέστι της Βλαχίας. Περιλαμβάνει 45 χειρόγραφα, μεγέθους 23,5 X 19 εκ., με γραφή περισσότερο επιμελημένη και αρκετές προσθήκες στα περιθώρια της σελίδας. Χάρτης με υδατόσημο του 1820.
- Ξενοφών, *Αγησίλαος - Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, Μετάφραση: Πέτρος Βλαχάκος, Γεώργιος Ράπτης (2003), Κλασική-Βυζαντινή Γραμματεία, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Πλάτων, *Πολιτεία Α-Β (περί δικαίου)*, Βιβλίο Πρώτο-Δεύτερο, μετάφραση Δ. Γ. Κολοκόντες, Ζ. Γκρουμούτη, Εποπτεία μετάφρασης Β. Γ. Μανδηλαράς, Εισαγωγή-Σημειώσεις Δ. Γ. Κολοκόντες, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 1992.
- Πλάτων, *Πολιτεία Γ-Δ (περί δικαίου)*, Βιβλίο Τρίτο-Τέταρτο, Μετάφραση: Δ. Γ. Κολοκόντες, Ζωή Γκρουμούτη (1992), Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, Οι Έλληνες - 67, 433a-433b.
- Πλάτων, *Νόμοι Γ-Δ*, Βιβλίο Τρίτο-Τέταρτο, Μετάφραση: Γεώργιος Κουσουνέλος, Εισαγωγή - Σημειώσεις και επιμέλεια κειμένου: Βίκυ Αναστασοπούλου

23 Πλάτων, *Πολιτεία Α-Β (περί δικαίου)*, Βιβλίο Πρώτο-Δεύτερο, μετάφραση Δ. Γ. Κολοκόντες, Ζ. Γκρουμούτη, Εποπτεία μετάφρασης Β. Γ. Μανδηλαράς, Εισαγωγή-Σημειώσεις Δ. Γ. Κολοκόντες, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 1992, σ.σ. 23-24.

24 Vegetti, M. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Μετάφραση: Γ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Π. Τραυλός, σ. 231.

- (1992), Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, Σειρά: Οι Έλληνες - 33, 644 a, b.
Πλάτων, *Πολιτεία, Ε-ΣΤ (περί δικαίου)*, Βιβλίο Πέμπτο-Έκτο, Μετάφραση: Δ. Γ. Κολοκοντές, Ζωή Γκρουμούτη, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 1992, Οι Έλληνες - 68, *Πλάτων Πολιτεία*, 511b 1- c 2.
Πλάτων, *Πολιτεία, Ζ-Η (περί δικαίου)*, Βιβλίο Έβδομο-Όγδο, Μετάφραση: Δ. Γ. Κολοκοντές, Ζωή Γκρουμούτη, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, Οι Έλληνες - 69, 1992, 518 b.5.
Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (2002), *Πλάτων. Πολιτεία*, Εισαγωγικό Σημείωμα, μετάφραση, ερμηνευτικά Σημειώματα, Αθήνα: Πόλις.

Ξένη Βιβλιογραφία μεταφρασμένη στα Ελληνικά

- Koyre, Alexandre (1990), *Φιλοσοφία και Πολιτεία: Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα*, Μετάφραση: Λένα Κασίμη, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
Vegetti, M. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Μετάφραση: Γ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Εκδόσεις Π. Τραυλός.

Ξένη Βιβλιογραφία

- Klosko, George (1986), *The development of Plato's Political Theory*, N. York - London: Methuen.

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο **Δημοσθένης Χατζηλέεκας** είναι Διδάκτορας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και Διδάκτορας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Είναι επίσης, Μεταδιδάκτορας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Τάτσης Ιωάννης

Πληγές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην εκπαιδευτική ζωή της Παραμυθιάς και της ευρύτερης περιοχής

Περίληψη

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος προξένησε στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου, βαριά πλήγματα που επηρέασαν την ανθρώπινη ζωή και δράση σε όλες τους τις εκφάνσεις. Η παρούσα μελέτη αναδεικνύει την επίδραση του πολέμου στην εκπαιδευτική ζωή της Παραμυθιάς και της ευρύτερης περιοχής, μέσα από μια συνδυαστική προσέγγιση ήδη γνωστών ιστορικών στοιχείων με τεκμήρια, τα οποία εντοπίστηκαν τυχαία και διασώθηκαν από ομάδα μαθητών του Λυκείου Παραμυθιάς. Η εκπαιδευτική ζωή της μαρτυρικής πόλης της Παραμυθιάς στις μέρες του πολέμου αλλά και στα χρόνια που ακολούθησαν, φέρει στίγματα ευδιάκριτα τόσο στις σελίδες της τοπικής και εθνικής ιστορίας όσο και στο αρχαιακό υλικό που βρέθηκε πρόσφατα ανεπεξέργαστο και περιέχει πληροφορίες που αξίζει να τύχουν επιστημονικής έρευνας και μελέτης.

Λέξεις – κλειδιά: εκπαίδευση, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Παραμυθιά

Wounds of World War II in the educational life of Paramythia and the wider area

Abstract

World War II caused in Greece, as in many other countries of the world, heavy blows that affected human life and action in all their forms. The present study highlights the impact of the war on the educational life of Paramythia and the wider area, through a combined approach of already known historical data with items, which were accidentally identified and rescued by a group of students from Paramythia High School. The educational life of the martyred city of Paramythia in the days of the war but also in the years that followed, bears distinct marks both in the pages of local and national history and in the archival material that was recently found raw and contains information worth scientific research and study.

Keywords: education, World War II, Paramythia

1. Εισαγωγή

Η Παραμυθιά Θεσπρωτίας συγκαταλέγεται στις μαρτυρικές πόλεις και χωριά της Ελλάδας. Στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1943 τα γερμανικά στρατεύματα εκτέλεσαν 49 προσωπικότητες της πόλης μεταξύ των οποίων και κάποια από τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας. Την ίδια στιγμή η πόλη, τόσο πριν τα γεγονότα του πολέμου όσο και στη διάρκεια του αλλά και μετά από αυτόν, αποτέλεσε το κέντρο της εκπαιδευτικής ζωής για την ευρύτερη περιοχή, καθώς σε αυτήν λειτουργούσε το μοναδικό Γυμνάσιο που κάλυπτε τις ανάγκες των μαθητών μιας πολύ μεγάλης σε έκταση γεωγραφικής περιφέρειας που έφτανε μέχρι τα χωριά της σημερινής περιφερειακής ενότητας Πρέβεζας.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην εκπαιδευτική ζωή της Παραμυθιάς την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και τα χρόνια που ακολούθησαν. Ειδικότερα, μετά από μια σύντομη ιστορική αποτύπωση των γεγονότων του ελληνοϊταλικού πολέμου στη Θεσπρωτία και της εκτέλεσης των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς, γίνεται αναφορά στους μαθητές των οποίων οι πατεράδες έπεσαν αγωνιζόμενοι στα πεδία των μαχών κατά τη διάρκεια του αγώνα για την απόκρουση της εισβολής των ιταλικών στρατευμάτων. Ακολουθεί έρευνα στους τίτλους σπουδών και σε άλλα έγγραφα των μαθητών που ήταν τέκνα των εκτελεσθέντων από τα γερμανικά στρατεύματα Παραμυθιωτών το 1943. Ειδική αναφορά γίνεται στους εκπαιδευτικούς των σχολείων της Παραμυθιάς, που συγκαταλέγονται μεταξύ των εκτελεσθέντων και επιχειρείται η ανάδειξη των πληροφοριών που έχουμε για την εν γένει δράση τους. Η επόμενη ενότητα της έρευνάς μας αφορά στην εκπαιδευτική ζωή των μαθητών που έχασαν από

τα πολυβόλα των Γερμανών όχι μόνο τους πατεράδες τους αλλά και τα αδέρφια τους. Η μελέτη μας ολοκληρώνεται με μία γενικότερη αναφορά στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς λόγω του κομβικού του ρόλου στα εκπαιδευτικά πράγματα της ευρύτερης περιοχής αλλά και στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μαθητές που συνέχισαν να φοιτούν σε αυτό τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά το τέλος των πολεμικών γεγονότων. Στα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας αναδεικνύεται η ανάγκη περαιτέρω εμβάθυνσης στα γεγονότα και ανάδειξης του αρχαιακού υλικού που διασώθηκε και φυλάσσεται στο Λύκειο Παραμυθιάς.

1.1. Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να συμβάλει στην επιστημονική καταγραφή και ανάλυση των στοιχείων που αφορούν στην εκπαιδευτική ιστορία της Παραμυθιάς και της ευρύτερης περιοχής στα δύσκολα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται για πρώτη φορά παρουσίαση και ανάλυση αρχαιακού υλικού που περιέχει τίτλους σπουδών και άλλα έγγραφα της περιόδου εκείνης τα οποία εντοπίστηκαν τυχαία, διασώθηκαν, αρχειοθετήθηκαν και φυλάσσονται στο Γενικό Λύκειο Παραμυθιάς. Η μαρτυρική Παραμυθιά βίωσε με τρόπο οδυνηρό τα γεγονότα του πολέμου και η εκπαιδευτική ζωή της πόλης φέρει εμφανείς πληγές που αποτυπώθηκαν σε ιστορικά και εκπαιδευτικά τεκμήρια τα οποία προσεγγίζονται ερευνητικά με την εργασία αυτή.

2. Μεθοδολογία της έρευνας

Η εργασία αυτή αποτελεί μια συγκριτική μελέτη των στοιχείων που αφορούν σε πτυχές της εκπαιδευτικής ζωής και ιστορίας της Παραμυθιάς στα χρόνια από τον πόλεμο του 1940 μέχρι την περίοδο που ακολούθησε το οδυνηρό γεγονός της εκτέλεσης των 49 προκρίτων της πόλης από τα γερμανικά στρατεύματα. Μελετώνται στοιχεία που περιέχονται σε γνωστές μέχρι σήμερα καταγραφές τόσο της εθνικής όσο και της τοπικής ιστορίας, η οποία αποτελεί σημαντική και αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης¹. Επιπλέον όμως παρέχεται νέο σημαντικό υλικό που αντλήθηκε από έγγραφα, των οποίων το περιεχόμενο ήταν μέχρι σήμερα άγνωστο. Πρόκειται για πλούσιο αρχαιακό υλικό που βρέθηκε και διασώθηκε με την καθοδήγησή μας από ομάδα μαθητών του Λυκείου Παραμυθιάς κατά το σχολικό έτος 2019-2020. Το υλικό αυτό αποτελείται από 80 φακέλους που περιέχουν τίτλους σπουδών, απολυτήρια, ενδεικτικά, πιστοποιητικά απορίας, πιστοποιητικά οικογενειακής κατάστασης ή πολυτεκνίας και άλλα έγγραφα, τα οποία βρέθηκαν πλήρως εγκαταλελειμμένα στο υπόγειο του σχολείου. Οι

1 Harrison, L. (1967), Local history as a teaching technique. Στο: *Peabody Journal of Education*, τ. 45, p.p. 6-8. Για τη μελέτη των πηγών της τοπικής ιστορίας βλ. και Lee, P. (2005), Historical Literacy: Theory and Research History. Στο: *History Education Research Journal* 5(1), p.p. 29-40.

μαθητές εργάστηκαν χωρισμένοι σε ομάδες² και ακολουθώντας τις βασικές αρχές της αρχειονομίας³ ταξινομήσαν όλο το υλικό και προχώρησαν σε μια πρώτη προσπάθεια ψηφιακής αποτύπωσης όσων εγγράφων αφορούσαν σε μαθητές οι οποίοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σχετίζονταν με τα γεγονότα του πολέμου του '40, την περίοδο της κατοχής, την εκτέλεση των προκρίτων της Παραμυθιάς από τα γερμανικά στρατεύματα και τα χρόνια που ακολούθησαν. Η αναστολή λειτουργίας των σχολείων την άνοιξη του 2020 λόγω της πανδημίας δεν επέτρεψε την ολοκλήρωση της προσπάθειας. Ωστόσο η έρευνα πάνω στο υλικό συνεχίζεται. Η παρούσα μελέτη συμβάλει στην βαθύτερη ανάλυση του υλικού και την συγκριτική του προσέγγιση σε σχέση με τις ήδη υπάρχουσες πηγές της εκπαιδευτικής και τοπικής ιστορίας.

Στόχος της εργασίας είναι ο εμπλουτισμός της ιστορίας της εκπαίδευσης στην Παραμυθιά με τα στοιχεία που προκύπτουν από την ανάλυση του περιεχομένου του αρχειακού υλικού που διασώθηκε. Μελετάται επιπλέον ο πρωταγωνιστικός ρόλος προσώπων της εκπαιδευτικής κοινότητας στα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και η συμμετοχή στη ζωή των σχολείων της περιοχής προσώπων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τους πρωτεργάτες των πολεμικών συμβάντων. Εκπαιδευτικοί και μαθητές συγκαταλέγονται μεταξύ των εκτελεσθέντων προκρίτων της Παραμυθιάς, μαθητές «ορφανοί πατρός» συνεχίζουν να φοιτούν στα σχολεία της πόλης μετά την θυσία των πατεράδων τους στα πεδία των μαχών ή στο τραγικό γεγονός της εκτέλεσης, αμέσως μετά την επικράτηση της ειρήνης.

Η εκπαιδευτική ζωή της Παραμυθιάς και της ευρύτερης περιοχής κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο φέρει πάνω της εμφανή τα σημάδια του πολέμου και μια εισαγωγική αναφορά σε αυτά καθαυτά τα γεγονότα του πολέμου κρίθηκε αναγκαία. Επιπλέον σε πολλά σημεία της εργασίας προκρίθηκε η κατά λέξη παράθεση του περιεχομένου κάποιων από τα ευρεθέντα τεκμήρια λόγω του γεγονότος ότι το υλικό αυτό παραμένει προς το παρόν αδημοσίευτο και ανεπεξέργαστο στο μεγαλύτερο μέρος του.

3. Τα γεγονότα του πολέμου και η εκτέλεση των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς

Η Παραμυθιά και η ευρύτερη περιοχή της Θεσπρωτίας και της Πρέβεζας συμμετείχε ενεργά στις πολεμικές συγκρούσεις με τα ιταλικά στρατεύματα. Στις μάχες θυσιάστηκαν Έλληνες πολεμιστές ενώ άλλοι έφεραν στο σώμα τους τα σοβαρά τραύματα του πολέμου για το υπόλοιπο της ζωής τους. Ο αγώνας των ηρώων εκείνων αποτυπώθηκε όχι μόνο στις σελίδες των ιστορικών βιβλίων αλλά και στους τίτλους σπουδών των τέκνων τους, καθώς και σε άλλα σχετικά

2 Μανταγοπούρας, Η. (1995), *Ομαδοκεντρική διδασκαλία και μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης, σ.σ. 50-75.

3 Γιαννακόπουλος, Γ. & Μπουντούρη, Β. (2015), *Εισαγωγή στην Αρχειονομία*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, σ.σ. 21-24.

έγγραφα. Στο αρχείο του Λυκείου Παραμυθιάς εντοπίστηκαν τέτοια έγγραφα που αποτελούν αφευδείς μάρτυρες του αγώνα των πολεμιστών του ελληνοϊταλικού πολέμου αλλά και του αγώνα για τη ζωή των τέκνων τους, τα οποία τα επόμενα χρόνια φοίτησαν στα σχολεία της περιοχής.

Η πιο αποφράδα ημέρα της σύγχρονης ιστορίας της Παραμυθιάς υπήρξε η 29^η Σεπτεμβρίου 1943, ημέρα κατά την οποία εκτελέστηκαν από τα γερμανικά στρατεύματα σε συνεργασία με τους Μουσουλμάνους Τσάμηδες, οι 49 πρόκριτοι της πόλης. Μεταξύ των εκτελεσθέντων υπήρξαν τόσο εκπαιδευτικοί όσο και μαθητές των σχολείων της περιοχής. Είχαν προηγηθεί συλλήψεις ανδρών τα μεσάνυχτα της 27ης Σεπτεμβρίου από μικτά αποσπάσματα Γερμανών και Τσάμηδων. Οι συλληφθέντες οδηγήθηκαν στα υπόγεια του Δημοτικού σχολείου, όπου και κρατήθηκαν τριάντα ώρες, έως τη στιγμή της εκτέλεσής τους⁴.

Ως αιτιολογία των συλλήψεων προβάλλεται το γεγονός της απώλειας έξι Γερμανών στρατιωτών στη θέση «Σκάλα», μια οχυρή τοποθεσία λίγο έξω από την πόλη της Παραμυθιάς⁵. Το ερώτημα ποιοι φόνευσαν τους Γερμανούς στρατιώτες και γιατί, δεν έχει πλήρως διαλευκανθεί. Ο Ιωάννης Αρχιμανδρίτης, Επιθεωρητής των σχολείων της Παραμυθιάς για αρκετά χρόνια πριν και μετά τον πόλεμο, ο οποίος συνέβαλε στην καταγραφή των γεγονότων που συνέβησαν στην ευρύτερη περιοχή, αφού αναλύει συγκεκριμένες πληροφορίες καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «οι Γερμανοί έπεσαν θύματα καταστρωθέντος Τουρκοαλβανικού σχεδίου»⁶.

Η εκτέλεση έγινε από τα γερμανικά στρατεύματα καθ' υπόδειξιν των Τσάμηδων της Παραμυθιάς και με πρωτεργάτες τα αδέρφια Μαζάρ και Νουρή Ντίνο⁷. Αυτοί φρόντισαν να συμπεριλάβουν στη λίστα των συλληφθέντων προς εκτέλεση μαζί με άλλες σημαντικές προσωπικότητες και κάποια από τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας της Παραμυθιάς. Άλλωστε σταθερός στόχος του τσάμικου στοιχείου υπήρξε η προώθηση της μουσουλμανικής παιδείας για τα παιδιά των Τσάμηδων, αίτημα που στηριζόταν στη δημογραφική καταγραφή τους⁸ και επομένως κάθε πλήγμα στην εκπαίδευση των ελληνοπαιδών ήταν χρήσιμο για εκείνους.

Το γεγονός της εκτέλεσης περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο από τον ομότιμο καθηγητή του πανεπιστήμιου Ιωαννίνων Παναγιώτη Τσαμάτο, απόγονο των εκτελεσθέντων 49 προκρίτων, καθώς μεταξύ των εκτελεσθέντων συγκαταλέγονται τόσο ο παππούς του ιερέας, αρχιερατικός επίτροπος της Παραμυθιάς παπα-Βαγγέλης Τσαμάτος όσο και ο θείος του Νικόλαος Τσαμάτος,

4 Τσαμάτος, Π. (2007), *Έν Παραμυθία τῆ 29-9-1943*. Παραμυθιά: Δήμος Παραμυθιάς, σ. 29.

5 Γκότοβος, Α. (2007), *Η Παραμυθιά στο στόχαστρο: Νέα στοιχεία για τον μαύρο Σεπτέμβρη του '43. Η μελέτη της βίας στα πλαίσια της Παιδαγωγικής της Ειρήνης*, Παραμυθιά: Φιλοπρόδοος Όμιλος Παραμυθιάς, σ. 19.

6 Αρχιμανδρίτης, Ι. (2019), *Τσάμηδες: Οδύνη και δάκρυα της Θεσπρωτίας*. Στο: Μπέζας, Α. (επιμ.), *«Τσάμηδες». Διεκδικήσεις και η αλήθεια*. Αθήνα: SYNOLO, σ. 161.

7 Γκότοβος, Α. (2019), *Οι Τσάμηδες στην Κατοχή: τα πραγματικά συμβάντα, οι επινοήσεις, οι στρεβλώσεις και οι σιωπές σκοπιμότητας*. Στο Μπέζας, Α. (επιμ.), *«Τσάμηδες». Διεκδικήσεις και η αλήθεια*, Αθήνα: SYNOLO, σ. 70.

8 Μαντά, Ε. (2004), *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ, σ.σ. 95-108.

ράπτης στο επάγγελμα. Ο καθηγητής Τσαμάτος αναφέρει σχετικά ότι από τους αρχικά πενήντα δύο συλληφθέντες στην Παραμυθιά εξαιρέθηκαν τρεις γιατί έντεκα άλλοι πατριώτες είχαν δώσει το αίμα τους ως αντίποινα τις προηγούμενες μέρες. Με τον τρόπο αυτό λύθηκε για τους Γερμανούς η εξίσωση του αριθμού όσων θα έπρεπε να εκτελεστούν ως αντίποινα για τον θάνατο των έξι Γερμανών στρατιωτών. Στις 29-9-1943, με το χάραμα της μέρας, οι μελλοθάνατοι μεταφέρθηκαν στον προκαθορισμένο τόπο της εκτέλεσης φρουρούμενοι από στρατιωτικό απόσπασμα Γερμανών και Τσάμηδων. Ακολούθησαν σκηνές φρίκης. Ώρα 7 το πρωί το κροτάλισμα των όπλων έσβησε το χαμόγελο των αγέρωχων ανδρών⁹.

4. Μαθητές και εκπαιδευτικοί της Παραμυθιάς στα χρόνια του πολέμου

4.1. Μαθητές απόγονοι ηρώων του 1940

Ανάμεσα στους τίτλους σπουδών και τα άλλα έγγραφα του διασωθέντος αρχείου του Λυκείου Παραμυθιάς εντοπίσαμε έγγραφα δύο μαθητών που υπήρξαν τέκνα πολεμιστών που θυσιάστηκαν στις μάχες του 1940- 41. Για τον πρώτο από αυτούς, τον μαθητή Νάκο Κωνσταντίνο του Παναγιώτου, διασώζεται μαζί με το Ενδεικτικό του και μία Βεβαίωση της Κοινότητας Αγίας Κυριακής που σήμερα ανήκει στον ευρύτερο Δήμο Σουλίου με έδρα την Παραμυθιά. Στο χειρόγραφο αυτό έγγραφο ο Πρόεδρος της Κοινότητας βεβαιώνει ότι ο μαθητής είναι εγγεγραμμένος στο Μητρώο Αρρένων, με έτος γεννήσεως το 1938 και «τυγχάνει θύμα πολέμου 1940-1941, του πατρός του φονευθέντος κατά το Ελληνοϊταλικόν πόλεμον». Η βεβαίωση χορηγείται για την εγγραφή του μαθητή στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς, προφανώς χωρίς την καταβολή του χρηματικού ποσού που απαιτούνταν από τους άλλους μαθητές. Οι Βεβαιώσεις αυτές παρέχονταν συχνά σε μαθητές, τέκνα πολεμιστών που είχαν χάσει τη ζωή τους στα πεδία των μαχών, όπως φαίνεται και από άλλη περίπτωση μαθητή που εγγράφηκε στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς, προσκομίζοντας Βεβαίωση του Δημάρχου Φιλιατών στην οποία αναφέρεται ότι «ο Λιανός Νικόλαος του Κωνσταντίνου, μαθητής, τυγχάνει θύμα πολέμου του πατρός του φονευθέντος υπό των Γερμανών και Αλβανοτσάμηδων ενταύθα κατά την κατοχήν...» και καταλήγει ότι «εκδίδεται ατελώς ίνα τω χρησιμεύσει διά την δωρεάν εισαγωγή του εις το Γυμνάσιον Παραμυθιάς».

Στην περίπτωση του δεύτερου μαθητή, του Χρήστου Τόκα, τα έγγραφα που κατατέθηκαν στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς για την εγγραφή του είναι μία Βεβαίωση του Τμήματος Γενικής Ασφαλείας Ιωαννίνων και Δίπλωμα απονομής πολεμικής συντάξεως στη μητέρα του. Στη Βεβαίωση του Τμήματος Ασφαλείας διαβάζουμε ότι «ο Χρήστος Βησσαρίωνος Τόκας τυγχάνει υιός πατρός

9 Τσαμάτος, Π. (2007), *Έν Παραμυθία τῆ 29-9-1943*. Παραμυθιά: Δήμος Παραμυθιάς, σ.30.

φονευθέντος εν τω Ιταλοελληνικό πολέμω 1940 – 1941, τυγχάνει άπορος και προστάτης τετραμελούς οικογενείας». Στο έγγραφο απονομής συντάξεως στη μητέρα του μαθητή αναφέρεται, μετά την παράθεση των σχετικών διατάξεων, ότι απονέμεται μηνιαία σύνταξη «εις την Δήμητρα Βησσαρίωνος Τόκα ή Χρήστου και Αγγελική Βησσαρίωνος Τόκα, χήραν σύζυγον και τέκνα του στρατιώτου Βησσαρίωνος Γεωργ. Τόκα, φονευθέντος εις την μάχη υψώματος 1200 την 10-1-1941...». Τα δικαιολογητικά αυτά κατατέθηκαν στο σχολείο και διατηρήθηκαν στο αρχείο ώστε ο μαθητής να απαλλάσσεται από τα τέλη εγγραφής.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις των μαθητών, τέκνων των στρατιωτών που θυσιάστηκαν στις μάχες του 1940-1941, η ηρωική θυσία των πατεράδων τους αποτυπώνεται με τρόπο λιτό και εντελώς υπηρεσιακό σε έγγραφα που αποτελούσαν απαραίτητα δικαιολογητικά για την απρόσκοπτη συνέχιση της φοίτησης των μαθητών στα σχολεία.

4.2. Μαθητές «θύματα πολέμου», τέκνα των 49 εκτελεσθέντων προκρίτων

Το σημαντικότερο στοιχείο της έρευνας μας είναι ένας μεγάλος αριθμός τίτλων σπουδών και άλλων εγγράφων των τέκνων των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς που εκτελέστηκαν την 29^η Σεπτεμβρίου 1943. Τα έγγραφα αυτά, που μελετώνται για πρώτη φορά, παρουσιάζουν ομοιότητα στις διατυπώσεις, περιέχουν όμως και αξιοσημείωτες διαφορές. Είναι εξαιρετικά σημαντικά όχι μόνο γιατί αποτελούν τεκμήρια καταγραφής του γεγονότος της εκτέλεσης των 49 προκρίτων αλλά κυρίως γιατί μας δίνουν πληροφορίες για το τι ακολούθησε την εκτέλεση εκείνη, με ποιο τρόπο οι οικογένειες των εκτελεσθέντων συνέχισαν τη ζωή τους μετά το φοβερό εκείνο γεγονός και κυρίως πως επηρεάστηκε η εκπαιδευτική και κοινωνική ζωή του τόπου. Η εκπαιδευτική κοινότητα της Παραμυθιάς θρήνησε την εκτέλεση μελών της, εκπαιδευτικών και μαθητών, για τους οποίους γίνεται ονομαστική αναφορά παρακάτω. Την ίδια όμως στιγμή τα παιδιά των εκτελεσθέντων Παραμυθιωτών συνέχισαν τη φοίτησή τους στα σχολεία της περιοχής με πολλές δυσκολίες. Ο λιτός τρόπος με τον οποίο αποτυπώθηκε το γεγονός της εκτέλεσης των πατεράδων τους σε όλη την μετέπειτα εκπαιδευτική τους πορεία ήταν η καταγραφή σε όλα τα ενδεικτικά και τους τίτλους σπουδών των σχολείων της αναφοράς «πατρός ορφανός» ή «πατρός ορφανή» στο πεδίο όπου κανονικά έπρεπε να συμπληρώνεται το επάγγελμα πατρός. Για την επαλήθευση του γεγονότος της ορφάνιας στα σχολικά έντυπα επισυνάπτονται άλλα έγγραφα που πιστοποιούν ότι ο πατέρας των μαθητών αυτών ανήκει στον κατάλογο των εκτελεσθέντων κατοίκων της Παραμυθιάς.

Θα προσεγγίσουμε ερευνητικά μόνο δύο από τις πολλές περιπτώσεις μαθητών που ήταν τέκνα των εκτελεσθέντων προκρίτων και των οποίων εντοπίσαμε τίτλους σπουδών και άλλα συνοδευτικά έγγραφα στο αρχείο του Λυκείου Παραμυθιάς. Η παράθεση είναι ενδεικτική, τα στοιχεία όμως που

παρατίθενται είναι πρωτοδημοσιευόμενα και αντιπροσωπεύουν ικανοποιητικά τα ανάλογα στοιχεία που περιέχονται και σε άλλους τίτλους και έγγραφα μαθητών, τέκνων των εκτελεσθέντων Παραμυθιωτών.

Ο μαθητής Τσαμάτος Σπυρίδων, του οποίου διασώθηκαν αρκετά έντυπα που αφορούν τη φοίτησή του τόσο στο Δημοτικό Σχολείο όσο και αργότερα στο οκτατάξιο Γυμνάσιο Παραμυθιάς, έχει μία ιδιαιτερότητα. Μεταξύ των εκτελεσθέντων 49 προκρίτων δεν συγκαταλέγεται μόνο ο πατέρας του Νικόλαος Τσαμάτος αλλά και ο παππούς του, ο ιερέας Ευάγγελος Τσαμάτος, αρχιερατικός επίτροπος της Παραμυθιάς. Για τον μαθητή αυτό διασώθηκαν το Απολυτήριο του από το Δημοτικό Σχολείο Παραμυθιάς, τα Ενδεικτικά της φοίτησης του στις τάξεις Πέμπτη και Εβδόμη του Γυμνασίου Παραμυθιάς, δύο Πιστοποιητικά του Δήμου Ηγουμενίτσας, πιστοποιητικό απορίας αλλά και Δίπλωμα απονομής πολεμικής συντάξεως. Τόσο στο Απολυτήριο του Δημοτικού Σχολείου όσο και στα δύο Ενδεικτικά σημειώνεται ότι ο μαθητής Τσαμάτος Σπυρίδων είναι «πατρός ορφανός». Στο ένα μάλιστα εκ των δύο Ενδεικτικών του Γυμνασίου, αυτό την Πέμπτης (Ε΄) τάξης, έχει επισημειωθεί εκ των υστέρων με κόκκινο μολύβι στο επάνω μέρος αριστερά η ένδειξη «θύμα πολέμου». Στο Πιστοποιητικό του Δήμου Ηγουμενίτσας που βρέθηκε μαζί με τους τίτλους αυτούς και είχε χορηγηθεί στη μητέρα του μαθητή, Ευθαλία, σημειώνεται ότι όπως προκύπτει από ένορκη βεβαίωση δύο μαρτύρων ενώπιον του Ειρηνοδικείου Ηγουμενίτσας «ο σύζυγος της Ευθαλίας, χήρας Νικολάου Τσαμάτου, εξετελέσθη κατά την ομαδικήν εκτέλεσιν των 49 μαρτύρων εν Παραμυθία υπό των Γερμανών και ότι η ενταύθα οικία του κατεστράφη κατά το διάστημα της κατοχής υπό των Γερμανών». Επιπλέον το Πιστοποιητικόν απορίας του μαθητή βεβαιώνει ότι «τυγχάνει εγγεγραμμένος εις τα παρ' ημίν τηρούμενα μητρώα των απόρων». Τέλος, σύμφωνα με το Δίπλωμα Απονομής Πολεμικής Συντάξεως, απονέμεται μηνιαία σύνταξη 3.100 δραχμών «εις την Ευθαλίαν χήραν Νικολάου Τσαμάτου και τα ορφ. Σπυρίδωνα, Παύλον και Βασίλειον, σύζυγον και τέκνα του κατά την 29-9-1943 εις Παραμυθία υπό των Γερμανών εις αντίποινα φόνου Γερμανών στρατιωτών παρ' ανταρτών φονευθέντος Έλληνας πολίτου εκ του αμάχου πληθυσμού Νικολάου Ευαγγ. Τσαμάτου». Όλα τα συνοδευτικά της φοίτησης του μαθητή έγγραφα παραπέμπουν στο γεγονός της εκτέλεσης του πατέρα του είτε για να αιτιολογήσουν τον χαρακτηρισμό του ως «πατρός ορφανός» είτε για να του χρησιμεύσουν ως απαλλακτικά από την καταβολή τελών εγγραφής και φοίτησης στο Γυμνάσιο.

Από τα τέκνα του εκτελεσθέντος Χαράλαμπου Δρίμζια βρέθηκαν στο αρχείο του Λυκείου Παραμυθιάς δύο Ενδεικτικά των γιών του Αντωνίου και Σωτηρίου Δρίμζια, γεννημένων το 1937 και 1939 αντίστοιχα. Τα δύο αγόρια, που έχασαν τον πατέρα τους σε πολύ μικρή ηλικία, μεγάλωσαν μέσα σε μια πολύτεκνη οικογένεια με πολλές δυσκολίες, συνέχισαν όμως τη φοίτησή τους στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς. Στα Ενδεικτικά και των δύο σημειώνεται το

χαρακτηριστικό στοιχείο «πατρός ορφανός» και παρόλο που έχουν μεταξύ τους διαφορά ηλικίας δύο χρόνων, φοιτούν σε τάξεις που διαφέρουν μόνο κατά ένα σχολικό έτος. Προφανώς η εκτέλεση του πατέρα, στην ηλικία που ο μεγαλύτερος από αυτούς ξεκινούσε τη φοίτησή του στο Δημοτικό Σχολείο, τον ανάγκασε να καθυστερήσει την μαθητική του πορεία. Τα ενδεικτικά των δύο αδελφών Δρίμζια συνοδεύονται από Δίπλωμα Απονομής Πολεμικής Συντάξεως, από το οποίο πληροφορούμαστε ότι στις 14 Νοεμβρίου 1946, τρία και πλέον χρόνια μετά το γεγονός της εκτέλεσης, η χήρα μητέρα των παιδιών Ελένη είχε την επιμέλεια πέντε παιδιών και συγκεκριμένα της Βαρβάρας, του Γρηγόριου, της Αικατερίνης, του Αντώνιου και του Σωτήριου.

Έχουμε την τύχη να γνωρίζουμε τον ένα από τους δύο παραπάνω μαθητές, τον Αντώνιο Δρίμζια που βρίσκεται εν ζωή και κατοικεί στα Ιωάννινα. Στην Παραμυθιά ζει επίσης μέχρι σήμερα η αδελφή του Βαρβάρα. Από προφορική μαρτυρία του Αντώνιου Δρίμζια αλλά και από σχετικό άρθρο του στον τοπικό τύπο¹⁰ πληροφορούμαστε ότι μετά το γεγονός της εκτέλεσης του πατέρα του, μαζί με τους υπόλοιπους προκρίτους της Παραμυθιάς, η μητέρα του αναγκάστηκε να μεταβεί για ολιγοήμερη εργασία συλλογής ελιών στην Πάργα. Κατά τις ημέρες της απουσίας της και εξαιτίας ασθένειας αλλά και της γενικότερης δυσχερούς κατάστασης της οικογένειας πέθανε το μικρό της παιδί, ο Πέτρος, στα χέρια της μεγαλύτερης αδελφής του Βαρβάρας. Η τραγική διήγηση του γεγονότος υποδηλώνει ότι την εκτέλεση ακολούθησαν μέρες πολύ δύσκολες και ότι υπήρξαν περιπτώσεις παιδιών που όχι απλώς δεν κατόρθωσαν να σπουδάσουν στα σχολεία της περιοχής αλλά σε κάποιες περιπτώσεις ούτε καν να επιβιώσουν.

4.3. Οι εκτελεσθέντες εκπαιδευτικοί της Παραμυθιάς

Στο μακρύ κατάλογο των 49 εκτελεσθέντων προκρίτων της Παραμυθιάς συγκαταλέγονται εκτός του προαναφερθέντος ιερέα και αρχιερατικού επιτρόπου της Μητροπόλεως Παραμυθιάς, παπα- Βαγγέλη Τσαμάτου και εκπαιδευτικοί των σχολείων της Παραμυθιάς. Πιο συγκεκριμένα εκτελέστηκαν ο Διευθυντής του Δημοτικού Σχολείου Παραμυθιάς Κωνσταντίνος Κατσούλης, ο Νίκος Γιαννάκης, Γυμναστής, οι δάσκαλοι στο Δημοτικό Σχολείο Περικλής Κακούρης και Ιωάννης Μπαζάκος και ο Γυμνασιάρχης του Γυμνασίου Παραμυθιάς Κωνσταντίνος Σιωμόπουλος. Για τους περισσότερους από αυτούς τους εκπαιδευτικούς οι πληροφορίες είναι περιορισμένες.

Ο δάσκαλος Περικλής Κακούρης, καταγόμενος από το Μαργαρίτι, πριν την εκτέλεσή του στην Παραμυθιά, επιστρατεύθηκε κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο και πολέμησε στη Βόρειο Ήπειρο μαζί με τον αδελφό του Βασίλη. Εκτός του έργου του δασκάλου υπήρξε ποιητής αλλά και συνεργάτης του

10 Δρίμτζιας, Α. (2018), Ο θάνατος του Πέτρου. Μια μαρτυρία από την κατοχή. Στην: εφημ. *Θεσπρωτική*, 28/10/2018.

Άγγλου ιστορικού Νικόλας Χάμοντ (N. G. L. Hammond), ο οποίος το 1932 είχε επισκεφθεί την Θεσπρωτία αναζητώντας πληροφορίες για την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής. Ο Περικλής Κακούρης παρείχε σε εκείνον πολύτιμες πληροφορίες και μεταξύ τους αναπτύχθηκε φιλία που κράτησε μέχρι την εκτέλεση του δασκάλου στην Παραμυθιά¹¹.

Ο νεαρός Γυμναστής Νίκος Γιαννάκης γνωρίζουμε ότι κατά το έτος της εκτέλεσής του ήταν μόλις 25 χρονών. Διασώζεται μάλιστα η μαρτυρία ότι τη νύχτα της κράτησής του μαζί με τους υπόλοιπους προκρίτους της Παραμυθιάς και λίγο πριν ανατείλει το φως της ημέρας της εκτέλεσής τους, για να εμψυχώσει τους συμπατριώτες συγκρατούμενους του τραγουδούσε τον «Γεροδήμο»¹². Σήμερα η προτομή του κοσμεί τον προαύλιο χώρο του Γυμνασίου Παραμυθιάς.

Την ημέρα της εκτέλεσης των 49 προκρίτων, δύο εκ των συλληφθέντων, την ώρα που οδηγούνταν στον τόπο της εκτέλεσης, κατάφεραν να αποδράσουν. Ο ένας εξ αυτών ήταν ο δάσκαλος Ιωάννης Μπαζάκος μαζί με τον Κώστα Τσίλη. Δυστυχώς οι Γερμανοί στρατιώτες που είχαν περικυκλώσει την ευρύτερη περιοχή τους πρόλαβαν λίγο πιο κάτω και τους εκτέλεσαν¹³.

Για τον Γυμνασιάρχη Κωνσταντίνο Σιωμόπουλο, πέραν των ήδη γνωστών στοιχείων, αντλήσαμε νέες πληροφορίες από το βιβλίο Πρακτικών του Συλλόγου καθηγητών του Γυμνασίου Παραμυθιάς, που φυλάσσεται σήμερα στο Γραφείο του Διευθυντή του Γενικού Λυκείου Παραμυθιάς. Σύμφωνα με τις πράξεις ανάληψης που διασώζονται στο βιβλίο αυτό, ο Κωνσταντίνος Σιωμόπουλος, καθηγητής Φιλολόγος, ανέλαβε υπηρεσία στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς για πρώτη φορά στις 18 Οκτωβρίου 1937 οπότε «μετετέθη εκ του Γυμνασίου Πωγωνιανής εις το Γυμνάσιον Παραμυθιάς». Κατά το σχολικό έτος 1939 - 1940, ένα χρόνο πριν την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, στην πράξη ανάληψης υπηρεσίας αναφέρεται ως «αβάθμιος φιλόλογος καθηγητής, υποδιευθυντής, Τμηματάρχης β΄, ετοποθετήθη από τριετίας, δυνάμει της υπ. αριθ. 1700/27-9-36 διαταγής του γενικού επιθεωρητού και ομοίας υπ. αριθ. 84753/18-10-1937 του Υπουργείου Παιδείας». Τα επόμενα σχολικά έτη και μέχρι το σχολικό έτος 1941-1942 εμφανίζεται να αναλαμβάνει υπηρεσία στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς κατέχοντας τη θέση του Υποδιευθυντή του σχολείου. Οι σελίδες με τις πράξεις ανάληψης υπηρεσίας του σχολικού έτους 1943-1944 δεν υπάρχουν στο βιβλίο που φυλάσσεται στο Λύκειο Παραμυθιάς. Γνωρίζουμε όμως ότι ήδη τον Σεπτέμβριο του 1943, του έτους της εκτέλεσης των 49 προκρίτων, ο Κωνσταντίνος Σιωμόπουλος υπηρετεί στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς ως Διευθυντής του σχολείου, φέροντας τον τίτλο του Γυμνασιάρχη.

11 Γκίνης, Θ., Ο Περικλής Κακούρης 196-1943. Δάσκαλος, Ποιητής, Εθνομάρτυρας. Στο: <http://www.margariti-gr.de/index.php/el/2012-11-21-00-10-09/142-2012-11-21-03-02-23/133-2012-11-21-03-04-55> (προσπελάστηκε στις 26/12/2020)

12 Τσαμάτος, Π. (2007), *Έν Παραμυθία τῆ 29-9-1943*. Παραμυθιά: Δήμος Παραμυθιάς, σ. 30.

13 Τσαμάτος, Π. (2007), *Έν Παραμυθία τῆ 29-9-1943*. Παραμυθιά: Δήμος Παραμυθιάς, σ. 31.

Από άλλο βιβλίο, παλαιό Μητρώο μαθητών του Γυμνασίου Παραμυθιάς, που φυλάσσεται επίσης σήμερα στο γραφείο του Διευθυντή του Λυκείου, πληροφορούμαστε ότι όλα τα σχολικά έτη και μέχρι το έτος 1943 φοιτά στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς, μεταξύ των άλλων μαθητών και ο γιός του Γυμνασιάρχη Κωνσταντίνου Σιωμόπουλου, Στυλιανός. Μέχρι το σχολικό έτος 1942-1943 φέρεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα των μαθητών στην αντίστοιχη σχολική χρονιά. Όμως μετά το 1943 και την εκτέλεση του πατέρα του, ο μαθητής Στυλιανός Σιωμόπουλος δεν εμφανίζεται πλέον στο Μητρώο των μαθητών. Πιθανώς η μητέρα του μαζί με τον ίδιο και τον μικρότερο αδελφό του, Βασίλειο, εγκατέλειψαν την πόλη της Παραμυθιάς μετά το τραγικό γεγονός της εκτέλεσης, για άγνωστο σε μας προορισμό.

4.4. Οι εκτελεσθέντες μαθητές και τα αδέλφια τους

Τα μικρότερα ηλικιακά θύματα της γερμανικής θηριωδίας της εκτέλεσης στην Παραμυθιά υπήρξαν δύο ανήλικοι μαθητές, ο Μπάρμπας Σπυρίδων και ο Σωτηρίου Γεώργιος. Για αυτούς γνωρίζουμε ότι εκτελέστηκαν μαζί με τους πατεράδες τους και ετάφησαν μαζί στον ομαδικό τάφο που ανοίχτηκε στο σημείο της εκτέλεσης. Οι χήρες μάνες τους, που είχαν χάσει εκτός από τους συζύγους και από έναν γιο η καθεμιά, στάθηκαν στα πόδια τους και φρόντισαν για τη ζωή αλλά και την συνέχιση της φοίτησης των υπόλοιπων παιδιών τους στα σχολεία της Παραμυθιάς.

Περισσότερα στοιχεία γνωρίζουμε για τον ένα εξ αυτών, τον Μπάρμπα Σπυρίδωνα. Η καταγραφή του οδυνηρού γεγονότος της εκτέλεσης διασώζει την λεπτομέρεια ότι ο πατέρας του Μπάρμπας Νικόλας παρακαλούσε τους Γερμανούς στρατιώτες να ελευθερώσουν τον δεκαεξάχρονο γιό του, τον Σπύρο. Την ίδια στιγμή ο μικρός Σπύρος παρακαλούσε με τη σειρά του να κρατήσουν εκείνον στη θέση του πατέρα του για να μην μείνουν απροστάτευτα τα ανήλικα αδέλφια του¹⁴. Τελικά εκτελέστηκαν και οι δύο.

Τα ανήλικα κατά την ημέρα της εκτέλεσης αδέλφια του Μπάρμπα Σπυρίδωνα ήταν τρία, η Πηνελόπη, ο Γεώργιος και η Αιμιλία. Στο διασωθέν αρχείο του Γενικού Λυκείου Παραμυθιάς εντοπίστηκαν Ενδεικτικά των δύο από αυτά τα παιδιά, του Γεώργιου και της Αιμιλίας. Στο Ενδεικτικό του Γεώργιου Μπάρμπα σημειώνεται μεταξύ των άλλων στοιχείων ότι είναι «πατρός ορφανός καταγόμενος εκ Παραμυθιάς». Στο Απολυτήριο του 6/τάξιου Δημοτικού Σχολείου Παραμυθιάς της Αιμιλίας σημειώνεται κατά τον ίδιο τρόπο ότι αυτή είναι «πατρός ορφανή». Στο Πιστοποιητικό του Δήμου Παραμυθιάς, που είναι καθαρογραμμένο με γραφομηχανή και συνοδεύει τον απολυτήριο τίτλο του Δημοτικού, μολοντί βεβαιώνεται ότι η μαθήτρια είναι πατρός ορφανή, δεν

14 Τσαμάτος, Π. (2007), *Έν Παραμυθία τῆ 29-9-1943*. Παραμυθιά: Δήμος Παραμυθιάς, σ. 31.

αιτιολογείται το γεγονός αυτό. Σημαντική λεπτομέρεια όμως ότι το πιστοποιητικό αυτό υπογράφεται από τον Δήμαρχο Παραμυθιάς Χρήστο Κούρτη, σε αντίθεση με τα πιστοποιητικά των περισσότερων άλλων μαθητών, που φέρουν την υπογραφή του Δημάρχου Παραμυθιάς Γεώργιου Ρίγγα. Ο Δήμαρχος Γεώργιος Ρίγγας υπήρξε και ο ίδιος τέκνο εκτελεσθέντος, καθώς ο πατέρας του Αθανάσιος Ρίγγας, έμπορος, πρώην Δήμαρχος της Παραμυθιάς κι εκείνος, είχε εκτελεστεί μαζί με τους άλλους προκρίτους¹⁵. Για το λόγο αυτό και σε όλα τα πιστοποιητικά του Δήμου που φέρουν την υπογραφή του και αφορούν σε μαθητές, τέκνα των εκτελεσθέντων, δεν παραλείπει ποτέ να αναφέρει τον λόγο που οι μαθητές αυτοί είναι ορφανοί πατρός, καταγράφοντας με λεπτομέρεια το γεγονός ότι ο πατέρας τους εκτελέστηκε «υπό τον Γερμανοτσάμηδων την 29-9-1943».

5. Το Γυμνάσιο Παραμυθιάς στα χρόνια του πολέμου

Το Γυμνάσιο Παραμυθιάς ιδρύθηκε το 1918 και ήταν το μοναδικό Γυμνάσιο της Θεσπρωτίας μέχρι τη λήξη των γεγονότων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σε αυτό φοιτούσαν επίσης μαθητές από τις περιοχές τόσο του νομού Πρέβεζας όσο και του νομού Ιωαννίνων¹⁶.

Από καταλόγους που φυλάσσονται στο Τοπικό Αρχείο Παραμυθιάς γνωρίζουμε ότι από το Γυμνάσιο αποφοίτησαν κατά τα χρόνια του πολέμου, 11 μαθητές το σχολικό έτος 1940-1941, 13 μαθητές το έτος 1941-1942 και 12 μαθητές το έτος 1942-1943. Στο σύνολο των 36 αποφοίτων των τριών αυτών ετών μόνο 7 ήταν κορίτσια και όλα τα υπόλοιπα αγόρια. Ο αριθμός των αποφοίτων στα χρόνια του πολέμου δεν θα πρέπει να θεωρείται μικρός, καθώς και τα σχολικά έτη που προηγήθηκαν και συγκεκριμένα από το σχολικό έτος 1921-1922 οι απόφοιτοι κάθε έτους κυμαίνονται από 19 οι περισσότεροι έως και 4 οι λιγότεροι ανά έτος, ενώ πολλά σχολικά έτη οι απόφοιτοι δεν ξεπερνούν τους 10¹⁷.

Στο σχολείο αυτό είχαν φοιτήσει και πολλοί από τους εκτελεσθέντες προκρίτους της Παραμυθιάς, λαμβάνοντας αξιόλογη παιδεία και μόρφωση¹⁸. Το γεγονός της εκτέλεσης στέρησε από το σχολείο τον Γυμνασιάρχη του, όπως ήδη αναφέρθηκε. Ωστόσο τόσο κατά τη διάρκεια της κατοχής όσο και μετά το γεγονός της εκτέλεσης, το σχολείο παρά τις πολλές δυσκολίες συνέχισε να λειτουργεί, όπως μαρτυρούν και τα Ενδεικτικά και Απολυτήρια των μαθητών που βρέθηκαν στο διασωθέν αρχείο του Λυκείου Παραμυθιάς.

Παρατηρώντας με προσοχή τις ημερομηνίες στους τίτλους σπουδών των μαθητών που φοίτησαν στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς μετά το γεγονός της εκτέλεσης,

15 Ιστορία «Αρχοντικού Ρίγγα 1872». Στο <http://arhontiko-riga.gr/ιστορια-αρχοντικου-ριγγα-1872> (προσπελάστηκε στις 23 Δεκεμβρίου 2020)

16 Κρανίτης, Β. (1991), *Η ιστορία της Παραμυθιάς*. Αθήνα, σ. 178.

17 Κρανίτης, Β. (1994), *Άνθη ευλαβείας στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς -Σουλίου*. Αθήνα, σ.σ. 51-54.

18 Κρανίτης, Β. (1994), *Άνθη ευλαβείας στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς - Σουλίου*, Αθήνα, σ.σ. 17-18.

παρατηρούμε ότι σε κάποιους από αυτούς υπάρχει χρονική καθυστέρηση στη φοίτησή τους. Προφανώς αυτοί οι μαθητές διέκοψαν τη φοίτησή τους λόγω των τραγικών γεγονότων που επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα την οικογενειακή τους ζωή. Για παράδειγμα στην περίπτωση δύο μαθητριών αδελφών, τέκνων εκτελεσθέντος, παρά την μεταξύ τους ηλικιακή απόσταση τριών ετών, η φοίτησή τους διαφέρει μόνο κατά μία τάξη. Προφανώς η μεγαλύτερη αδελφή παρέμεινε στο πλευρό της μητέρας της για δύο χρόνια προκειμένου να στηρίξει την οικογένειά της λόγω της απώλειας του πατέρα και συνέχισε τη φοίτησή της στο Γυμνάσιο μετά την παρέλευση διετίας, οπότε είχε κατά κάποιο τρόπο εξομαλυνθεί η κατάσταση. Σε άλλες περιπτώσεις οι μαθητές που με κατατακτήριες εξετάσεις εισάγονται σε κάποια τάξη του Γυμνασίου για φοίτηση, ηλικιακά είναι μεγαλύτεροι από τους συμμαθητές τους στην τάξη αυτή. Στις περιπτώσεις μάλιστα των αγοριών φαίνεται ότι πολλές φορές τα μεγαλύτερα από αυτά αναλάμβαναν την προστασία της οικογένειας και για το λόγο αυτό καθυστερούσαν την ολοκλήρωση της φοίτησης στο Γυμνάσιο. Είναι πάντως ξεκάθαρο πως, παρά τα τραγικά γεγονότα του πολέμου, μεγάλος αριθμός μαθητών συνέχισε τη φοίτησή του στο Γυμνάσιο, έστω και με κάποιες χρονικές καθυστερήσεις και μάλιστα πολλοί από αυτούς εισήχθησαν σε ανώτερες σχολές. Αργότερα μερικά από τα παιδιά των εκτελεσθέντων προκρίτων της Παραμυθιάς στελέχωσαν πολλές υπηρεσίες της πόλης. Κοινή τροφός τους το Γυμνάσιο Παραμυθιάς, που αποτέλεσε και κατά την περίοδο του πολέμου σημαντικό κέντρο παιδείας όχι μόνο για την Παραμυθιά αλλά και για μια πολύ ευρύτερη περιοχή που έφτανε μέχρι την Πάργα και τα χωριά του Φαναρίου. Το γεγονός αυτό ξεκάθαρα αποτυπώνεται στα ενδεικτικά και τους τίτλους σπουδών της περιόδου εκείνης, αν κανείς παρατηρήσει τον τόπο καταγωγής των μαθητών που φοιτούν στο σχολείο.

6. Συμπεράσματα

Η εκπαιδευτική ζωή, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής κάθε τόπου, επηρεάστηκε άμεσα από τα γεγονότα του ελληνοϊταλικού πολέμου και της κατοχής. Ειδικότερα στην Παραμυθιά, που συγκαταλέγεται στις μαρτυρικές πόλεις, και στην ευρύτερη περιοχή τα γεγονότα του πολέμου άφησαν ανεξίτηλο στίγμα στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας, εκπαιδευτικούς, μαθητές και τους γονείς τους, καθώς πολλοί από αυτούς υπήρξαν πρωταγωνιστές των γεγονότων και άλλοι συγγενείς όσων έδωσαν το αίμα τους στον αγώνα. Με την εργασία αυτή αναδειχθηκαν μερικές μόνο πτυχές της εκπαιδευτικής ιστορίας της Θεσπρωτίας μέσα από τεκμήρια, τίτλους σπουδών και άλλα συνοδευτικά έγγραφα, που χρήζουν περαιτέρω μελέτης αλλά και ψηφιακής αποτύπωσης. Τα τεκμήρια αυτά, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα στοιχεία της εκπαιδευτικής και γενικότερης τοπικής ιστορίας, αποτελούν πεδίο έρευνας, που μπορεί να συνδυαστεί και να επαληθευτεί με τις προφορικές μαρτυρίες όσων έζησαν τα

γεγονότα και βρίσκονται ακόμη εν ζωή. Η εκπαιδευτική ζωή της Παραμυθιάς φέρει εμφανή μέχρι σήμερα την επιρροή των γεγονότων εκείνων στα μέλη της, καθώς μεταξύ των μαθητών των σχολείων της περιοχής φοιτούν σήμερα δισέγγονα των εκτελεσθέντων προκρίτων και άλλων αγωνιστών. Το γεγονός αυτό αποτελεί πρόκληση για τον εκπαιδευτικό κόσμο της περιοχής για αναλυτικότερη έρευνα γύρω από τα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου που σημάδεψαν τις ζωές των κατοίκων της Παραμυθιάς.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αρχιμανδρίτης, Ι. (2019), Τσάμηδες: Οδύνη και δάκρυα της Θεσπρωτίας. Στο Μπέζας, Α. (επιμ.), «Τσάμηδες». Διεκδικήσεις και η αλήθεια, Αθήνα: SYNOLO, σ.σ. 139-192.
- Γιαννακόπουλος, Γ. & Μπουντούρη, Β. (2015), *Εισαγωγή στην Αρχαιονομία*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Γκότοβος, Α. (2007), *Η Παραμυθιά στο στόχαστρο: Νέα στοιχεία για τον μαύρο Σεπτέμβρη του '43. Η μελέτη της βίας στα πλαίσια της Παιδαγωγικής της Ειρήνης*, Παραμυθιά: Φιλοπρόδοος Όμιλος Παραμυθιάς.
- Γκότοβος, Α. (2019), Οι Τσάμηδες στην Κατοχή: τα πραγματικά συμβάντα, οι επινοήσεις, οι στρεβλώσεις και οι σιωπές σκοπιμότητας. Στο Μπέζας, Α. (επιμ.), «Τσάμηδες». Διεκδικήσεις και η αλήθεια, Αθήνα: SYNOLO, σ.σ. 57-98.
- Δρίμτζιας Α. (2018), Ο θάνατος του Πέτρου. Μια μαρτυρία από την κατοχή. (Εφημ.) *Θεσπρωτική*, 28/10/2018.
- Κρανίτης, Β. (1991), *Η ιστορία της Παραμυθιάς*, Αθήνα.
- Κρανίτης, Β. (1994), *Άνθη ευλαβείας στο Γυμνάσιο Παραμυθιάς – Σουλίου*, Αθήνα.
- Μαντά, Ε. (2004), *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*. Θεσσαλονίκη: IMXA.
- Ματσαγγούρας, Η. (1995), *Ομαδοκεντρική διδασκαλία και μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Τσαμάτος, Π. (2007), *Έν Παραμυθία τῆ 29-9-1943*. Παραμυθιά: Δήμος Παραμυθιάς.

Ξενόγλωσση

- Harrison, L. (1967), Local history as a teaching technique. Στο: *Peabody Journal of Education*, τ. 45, p.p. 6-8.
- Lee, P. (2005), Historical Literacy: Theory and Research History. Στο: *History Education Research Journal* 5(1), p.p. 29-40.

Ιστοσελίδες

- Γκίνης, Θ., Ο Περικλής Κακούρης 196-1943. Δάσκαλος, Ποιητής, Εθνομάρτυρας. Στο: <http://www.margariti-gr.de/index.php/el/2012-11-21-00-10-09/142-2012-11-21-03-02-23/133-2012-11-21-03-04-55> (προσπελάστηκε στις 26/12/2020)
- Ιστορία «Αρχοντικού Ρίγγα 1872». Στο <http://arhontiko-riga.gr/ιστορια-αρχοντικου-ριγγα-1872> (προσπελάστηκε στις 23 Δεκεμβρίου 2020)

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο **Ιωάννης Τάτσης** είναι Θεολόγος, κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος στην Πατερική Θεολογία καθώς και Πτυχίου Βυζαντινής Μουσικής. Υπηρετεί από το 2001 ως Θεολόγος σε δημόσια σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Είναι Διευθυντής του Γυμνασίου Γαρδικίου Θεσπρωτίας. Έχει δημοσιεύσει μελέτες σε επιστημονικά περιοδικά θεολογικού, ιστορικού και παιδαγωγικού ενδιαφέροντος και έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις σε διεθνή και πανελλήνια επιστημονικά συνέδρια.

Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής
Πάτρα, Απρίλιος 2021 / Τεύχος 66 - ISSN: 2407-9669
Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης
<http://periodiko.inpatra.gr>